

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра педагогіки та психології, факультет № 3

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

з навчальної дисципліни «Психологічне забезпечення юридичної діяльності»
обов'язкових компонент освітньої програми першого рівня вищої освіти
(053 «Психологія» (Поліцейські)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 21.12.2023 № 11

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 3
Протокол від 20.12.2023 № 13

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін ХНУВС
Протокол від 21.12.2023 № 11

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології
(Протокол від 14.12.2023 № 20)

Розробник:

*Старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС,
кандидат психологічних наук, доцент – Олена МАКАРОВА*

Рецензенти:

*Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії
культури, кандидат психологічних наук, доцент - Ігор ВІДЕНЄСВ
Доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС, кандидат
психологічних наук, доцент – Вікторія ДОЦЕНКО*

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Література Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема 1. Об’єкт, предмет, методи та напрямки психологічного супроводження в юридичній діяльності	14	4	4	-	-	6	Основна 1,2,3,4 допоміжна 4
Тема 2 Психологічна структура особистості в юридичній діяльності;	10	2	2	-	-	6	Основна 2,3,4 Допоміжна 1
Тема 3. Психологія учасників розслідування злочинів у юридичній діяльності;.	14	4	4	-	-	6	Основна 1,3,5,8 Допоміжна 4
Тема 4. Психологія спілкування та психологічний вплив в юридичній діяльності;	14	2	2	4	-	6	Основна: 3, 4 Допоміжна: 4
Тема 5. Психологія суб’єктів оперативно-розшукової діяльності в поліції;	8	2	2	-	-	4	Основна 3,4,8 допоміжна 1,3,4
Тема 6 Алгоритми переговорної діяльності працівників поліції у екстремальних умовах;	10	2	2	-	-	6	Основна 2,3,4 Допоміжна 1,6,9
Тема 7 Конфлікти у злочинному середовищі та їх використання в діяльності, поліції;	10	2	2	-	-	6	Основна 5,8 Допоміжна 4,6
Тема 8 Основи пенітенціарної психології	10	2	2	-	-	6	Основна: 1,2 Допоміжна: 4,5,6
Всього за семестр № 2:	90	20	20	4	-	46	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1 Об'єкт, предмет, методи та напрямки психологічного супроводження в юридичній діяльності

Семінарське заняття 1: Об'єкт, предмет, методи та напрямки психологічного супроводження в юридичній діяльності

Навчальна мета заняття: визначити основні поняття, зміст та систему психологічних знань в юридичній діяльності аби сприяти формуванню належної професійної самосвідомості поліцейського.

Кількість годин – 4 години

Навчальні питання:

Об'єкт та предмет психології юридичної діяльності працівників поліції

2. Основні положення юридичної діяльності.

3. Поняття та категорії психології юридичної діяльності працівників поліції.

4. Соціально-психологічні чинники, які впливають на юридичну діяльність працівників поліції.

Методичні вказівки

У відповіді на перше питання слід відзначити, що Психологія – наука про душу. Шлях розвитку наукової психології був непростим, він відображає розмаїття складної життєдіяльності людей. Спочатку розробки у психології носили суто теоретичний характер, але все більше й більше висувалися практичні проблеми, які необхідно було вирішити науці про людину.

У середині ХХ ст. почався активний процес поділу психології на окремі галузі. Психологи розрізняють теоретичну (науково-дослідну) і науково-практичну психологію.

Відмінності зв'язані, перш за все, з визначенням предмета й об'єкта вивчення. Науково-практична психологія завжди мала справу з реальним об'єктом, розуміння природи якого спирається не тільки на певне уявлення, наявне в психологічній науці (або її галузі), але й на ту реальність, у яку включений цей об'єкт, тобто людина.

До науково-практичного напрямку у психології належить психологія юридичної діяльності. У центрі її уваги знаходяться професійні взаємини людей, індивідуальні особливості особистості працівника, характеристика професійної діяльності. Однією з галузей психології юридичної діяльності є психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ. Її об'єктом є юридична діяльність працівників поліції, її складові, а також особистість працівника поліції, колектив підрозділу; предмет – психологічні основи і закономірності поліцейської діяльності; психологічні процеси та стани, які виникають при проходженні служби, входженні працівника у посаду, виконанні завдань оперативно-службової діяльності; професіоналізм як вища якість юридичної діяльності та соціально-психологічні передумови його досягнення.

Основне завдання психології юридичної діяльності працівників поліції – виявлення раціональних співвідношень між особистістю і вимогами, які їй пред'являються професією. У пізнанні цих закономірностей психологія юридичної діяльності спирається на методи, теоретичні положення й експериментальні дані різних наук: загальної, експериментальної та диференціальної психології, психології праці, соціології правоохоронної діяльності, кримінального права, процесу, криміналістики й інших.

Психологія юридичної діяльності тісно пов'язана з психологією праці. Психологія праці як область наукового знання про працю і трудящих вивчає умови і розробляє шляхи й методи вирішення практичних задач, пов'язаних із трудовою діяльністю, аналізом трудової діяльності, професійними навиками. Психологія професійної діяльності також пов'язана із загальною психологією,

експериментальною психологією, психофізіологією, організаційною психологією, інженерною психологією, ергономікою, соціальною психологією, психологією управління, віковою психологією, юридичною психологією, економічною психологією.

Підготовка відповіді на друге питання потребує акцентування на тому, Поняття діяльності поширене у психології, соціології, соціальній філософії, де використовується як загальнонаукова категорія. Психологія трактує діяльність як динамічну систему активних взаємодій суб'єкта із зовнішнім світом, в ході яких суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт, за рахунок чого задовольняє свої потреби; відбувається поява і втілення в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта в реальній дійсності. Тобто «діяльність людини – це свідома активність, яка виявляється у системі доцільних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети» .

Багато провідних зарубіжних та вітчизняних психологів у різний час вказували, що розробка методологічних основ психології повинна починатися з психологічного аналізу практичної професійної діяльності особистості, оскільки саме в цій сфері знаходяться головні закономірності її психічного життя.

Сучасні теорії професіогенезу (Е.Ф. Зеєр, О.Є. Клімов, Г.В. Кудрявцев, А.К. Маркова, Г.С. Нікіфоров, М.С. Пряжніков, В.В. Рибалка, О.П. Саннікова) ґрунтуються на особистісно-діяльнісному та суб'єктному підходах, які дозволяють виявити зв'язок між структурою діяльності та ієрархічною організацією особистості. Психологічна теорія діяльності почала розроблятися в 20-х – на початку 30-х рр. минулого століття завдяки роботам Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, Б.Г. Ананьєва, Б.Ф. Ломова, Д.Д. Платонова, Г.В. Суходольського, В.Д. Шадрікова, В.А. Ядова та інших.

Вона розглядається як системоутворюючий чинник становлення властивостей особистості, який має суттєвий методологічний потенціал для з'ясування специфіки юридичної діяльності та її вимог до працівників поліції

Наукова література з проблем діяльності тлумачить поняття «діяльність» у кількох аспектах:

- як сукупність результатів і наслідків;
- як процес подолання труднощів;
- як процес самозміни;
- як спосіб ставлення до умов свого життя.

Психологічна структура юридичної діяльності за М.Й. Варієм включає мікроструктуру і макроструктуру. «Мікроструктура діяльності: мотив – ціль – спосіб, засіб – результат.

У макроструктурі діяльності можна виокремити чотири основні блоки:
спонукально-ціннісний (мотив, цілі);
прогностичнопроектний (прогнозування, вибір, планування);
виконавчо-реалізуючий (способи, засоби, результат);
оцінно-порівняльний (аналіз, виявлення неузгодженості в результатах і процесі їхнього досягнення)»

Внутрішню становлять потреби, мотиви, цілі, умови досягнення мети;

зовнішню – окрема діяльність, дії та операції, тобто реалізація. Обидві ці сфери діяльності складають її психологічний зміст. Таким чином, джерелом активності індивіда, його діяльності є потреби.

Потреби людини – це переживання необхідності в тому, що забезпечує підтримку життя її організму і розвитку особистості.

На формування потреб впливає низка соціально-психологічних чинників: по-перше, загальні умови життєдіяльності у суспільстві, по-друге, рівень функціонування системи ОВС, по-третє, умови групового спілкування у колективі підрозділу, а також проблемні ситуації, які виникають у процесі професійної діяльності. В ході професійної діяльності відбувається опредмечування потреби через інтереси і стимули.

Предметом потреби є мотив. Мотив спонукає людину до постановки мети (образ бажаного результату), яка вимагає виконання дій, направлених на досягнення предмета, що відповідає мотиву і що задовольняє потребу.

Дія – основна одиниця аналізу діяльності, процес, направлений на реалізацію мети. Будь-яка діяльність здійснюється у формі дій. Одна і та ж діяльність може реалізовуватися різними діями, і одна і та ж дія може входити в різні види діяльності.

Способи здійснення дії називаються операціями. Характер операцій залежить від умов, у яких здійснюється дія. Головна властивість операцій полягає в тому, що вони мало усвідомлюються або зовсім не усвідомлюються, чим принципово відрізняються від дій. Особливий аспект аналізу діяльності складають зміни структури діяльності як цілісної системи в процесі її здійснення.

Діяльність може втратити свій мотив і перетворитися на дію, а дія, при зміні мети, може перетворитися на операцію. Мотив діяльності може переходити на мету дії, внаслідок чого дія перетворюється на іншу діяльність.

Оволодіння будь-яким видом діяльності підлягає загальним закономірностям розвитку діяльності. В.В. Давидов виділяє чотири загальні закономірності розвитку діяльності.

По-перше, існує процес виникнення, формування і розпаду будь-якого конкретного виду діяльності.

По-друге, її структурні компоненти постійно змінюють свої функції, взаємоперетворюючись.

По-третє, різні окремі види діяльності взаємозв'язані впродовж людського життя.

По-четверте, кожен вид діяльності спочатку виникає і складається у зовнішньому, соціальному середовищі, а лише потім стає внутрішньою формою діяльності окремої людини.

Засвоєння професійної діяльності, перетворення індивіда на її суб'єкт означає оволодіння ним основними структурними діяльнісними компонентами (потребами і мотивами, цілями і умовами їх досягнення, діями й операціями). Саме такий аналіз повинен мати місце при вивченні конкретних форм професійної юридичної діяльності і психологічних закономірностей оволодіння нею.

Відповідь на третє питання потребує акцентування що Юридична діяльність як трудова діяльність має певну структуру. Використовуючи підхід Є.А. Клімова, можна викоремити такі компоненти професійної юридичної діяльності працівників ОВС:

- задані цілі, уявлення про результат юридичної праці;
- заданий предмет (наприклад, юридична система);
- система засобів праці (теоретичні, практичні, матеріальнотехнічні та інші);
- система юридичних професійних службових обов'язків (передбачених нормативно-правовими актами);
- система прав;

Професійною діяльністю працівників поліції є юридична діяльність. У юридичній практиці під правоохоронною діяльністю розуміють «державну діяльність, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів дії в суворій відповідності із законом і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку»

Водночас, будучи об'єктом дослідження, правоохоронна діяльність виступає у триєдиному контексті:

- як специфічний вид людської діяльності, що реалізовується на користь життєзабезпечення соціуму за допомогою спеціальних механізмів: правових, моральних, психологічних, організаційних;
- як інституціоналізований специфічний вид людської діяльності, результат історичного професійного розподілу праці, пов'язаного з формуванням різних сфер життєдіяльності суспільства і відповідних інститутів з управління ними;
- як специфічний вид діяльності людини, межі, форми і методи здійснення якої визначено державою як суб'єктом правової регламентації.

Реальним показником професійної юридичної діяльності працівників поліції є її ефективність. В основі ефективності діяльності працівників поліції лежить продуктивність, що виражається у кількісних і якісних результатах діяльності; швидкості, що відображає чіткість і організованість дій; темп діяльності, що визначає співвідношення «активних» і «пасивних» ділянок у діяльності правоохоронця протягом фіксованого періоду часу; повнота, що залежить від об'єму реалізованих дій, необхідних для успішної діяльності працівника міліції протягом тривалого періоду часу та збереження стійкої результативності діяльності.

Поняття «ефективність юридичної діяльності» має наступні аспекти:

- ефективність юридичної діяльності як багатоцільової, інтелектуально-практичної праці зі складною структурою, якою є робота поліцейського, що може бути досліджена лише за допомогою комплексного, системного аналізу;
- підвищення ефективності праці передбачає виявлення можливостей її інтенсифікації, які пізнаються через психологічні закономірності різних аспектів юридичної професійної діяльності;
- при системному підході до дослідження ефективності аналізуються різні рівні діяльності, а також особистісні структури, які забезпечують успішність (ефективність) діяльності на даному рівні;

– психологічному аналізу підлягають також зовнішні умови процесу юридичної діяльності і їх роль у підвищенні ефективності праці.

Ефективність виконання професійних завдань часто залежить від способів застосування деталей, операцій і прийомів, які становлять

Відповідь на четверте акцентує увагу, що до чинників загального порядку, які безпосередньо вплинули і продовжують впливати на юридичну діяльність працівників поліції слід віднести соціально-економічні, соціально-демографічні, соціально-політичні, соціально-психологічні та інші. Однак найчастіше на перший план виходять соціально-психологічні чинники. Вітчизняні науковці недостатньо вивчали соціально-психологічні проблеми, психічні відхилення серед працівників силових структур.

Стресогенні фактори в діяльності працівників поліції:

1. Втрата близьких 2. Загибель співробітника під час несення служби 3. Матеріальні та фінансові проблеми 4. Загроза вогнепальною зброєю з боку інших осіб 5. Поганий стан здоров'я 6. Розлука з сім'єю 7. Несправедливе ставлення керівництва 8. Конфлікти у сім'ї 9. Відсутність соціального захисту 10. Конфлікти з керівництвом 11. Відсутність необхідних умов праці 12. Робота у вихідні дні 13. Конфлікти з колегами 14. Недосконала система просування по службі 15. Некомпетентність начальника 16. Незручний графік роботи 17. Вимогливість начальника 18. Ненормований робочий день 19. Надмірні фізичні навантаження

Стресогенні чинники підрозділів поліції: 1. Зовнішні труднощі під час служби 2. Внутрішні труднощі під час служби 3. Специфіка служби 4. Взаємини з громадянами 5. Відносини з криміналітетом 6. Взаємини з колегами 7. Відносини з керівництвом 8. Проблеми кваліфікації 9. Сімейні проблеми 10. Особисті проблеми.

Теми рефератів:

1. Психологічні аспекти юридичної діяльності
2. Психологічні характеристики суб'єктів правовідносин
Психологічні методи та прийоми, що використовуються в юридичній діяльності

Література:

Основна 1,2,3,4

Допоміжна 4

Тема № 2: Психологічна структура особистості в юридичній діяльності.

Семінарське заняття за темою : Психологічна структура особистості в юридичній діяльності.

Навчальна мета заняття: визначити основні поняття, зміст та систему практичної психології та сприяти розвитку юридичній діяльності

Кількість годин – 2 години

Навчальні питання:

1. Закономірності активізації психічних процесів людини у юридичній діяльності.

2. Відчуття і сприймання в процесі поліцейської діяльності.

3. Мислення у процесі юридичній діяльності працівників поліції.
4. Пам'ять як запорука ефективної юридичної діяльності працівників поліції
5. Увага у юридичній діяльності працівника поліції.

Методичні вказівки

У відповіді на перше питання слід відзначити що, Юридична діяльність як доцільна свідомо діяльність людини, крім зовнішньої (фізичної), включає і внутрішню (психічну) активність. Відомо, що психіка є властивістю, функцією мозку і являє собою відображення в ньому реальної дійсності. Однак психіка не дзеркальне відображення, а активний багатогранний процес, у ході якого зовнішні впливи трансформуються відповідно до внутрішніх особливостей особистості. Тобто змістом психіки є образи реальних предметів, явищ, подій, детерміновані індивідуальним досвідом, інтересами, почуттями і світоглядом людини. На основі і за допомогою цих образів здійснюється управління поведінкою і діяльністю індивіда. Таким чином, психіка є суб'єктивним відображенням об'єктивного світу.

Активність психіки виявляється в умотивованості процесів відображення, тобто в пошуці найкращих рішень, оцінці варіантів можливої поведінки, а також у досягненні результатів пізнання, які стають дедалі адекватнішими відображуваному світові. Наявність психіки дозволяє розробляти послідовну програму дій і спочатку здійснювати професійні операції у внутрішньому світі, а тільки потім діяти.

Отже, особливістю психічного відображення є його випереджувальний характер. Як відображення дійсності в мозку людини психіка характеризується різними рівнями.

Вищою, інтегрувальною формою психіки людини є свідомість, яка є результатом суспільно-історичних умов формування людини у трудовій діяльності, при постійному спілкуванні з іншими людьми.

До основних характеристик свідомості відносять: сукупність знань про навколишній світ, якими людина оволодіває завдяки пізнавальним процесам; самосвідомість, тобто усвідомлення, самопізнання, самооцінка людиною себе і своїх вчинків, дій; забезпечення цілеспрямованої діяльності на основі формування мети, виходячи з мотивів, потреб, прийняття вольових рішень, внесення необхідних корективів у виконання дій; почуття та емоційні оцінки, які відображають ставлення людини до навколишнього світу, інших людей тощо; мову.

У юридичній професійній діяльності психіка виконує когнітивну (пізнавальну), регулятивну, мотиваційну та комунікативну функції. Когнітивна функція виявляється в активізації всіх пізнавальних процесів людини при виконанні нею службового завдання. У процесі юридичної професійної діяльності працівник сприймає і переробляє інформацію, приймає і реалізує рішення, осмислює різні варіанти дій, використовує засвоєні знання, навички і вміння, прогнозує можливі ситуації, вдосконалює способи діяльності.

Регулятивна функція психіки в процесі праці реалізується в станах

оптимальної мобілізації резервних можливостей правоохоронця, необхідному рівні його активності, концентрації і спрямуванні пізнавальних процесів та вольових зусиль на досягнення поставленої мети.

Мотиваційна функція психіки пов'язана із спонуканням працівника міліції до активних дій. Комунікативна функція психіки в процесі правоохоронної діяльності реалізується у спілкуванні працівників, яке є основою міжособистісних відносин, способом організації спільної діяльності та методом пізнання людини людиною.

У юридичній діяльності працівників поліції психологічними факторами є: пізнавальні процеси, які активізуються у відповідь на подразники, що діють зараз або мали місце в минулому досвіді правоохоронної діяльності, узагальнюють ці впливи і забезпечують передбачення результатів та способи їх досягнення; емоційно-вольові стани, які посилюють або послаблюють активність працівника в процесі забезпечення охорони правопорядку; властивості особистості, які проявляються в особливостях поведінки працівників міліції та результатах їхньої професійної діяльності. Врахування вказаних психологічних факторів професійної діяльності необхідне для обґрунтування психічних навантажень на працівника у зв'язку з ускладненням службових завдань і збільшенням інформаційних потоків, підвищенням відповідальності, проблемами у міжособистісних відносинах; управління індивідуальними концепціями працівників на основі повнішого врахування їхніх потреб, інтересів і мотивів діяльності; підвищення соціальної активності в умовах реформування системи ОВС; створення умов для реалізації творчого потенціалу працівників. Психічну діяльність людини в процесі правоохоронної діяльності слід розглядати у трьох основних формах: психічних процесах; психічних станах; психічних властивостях особистості. Психічні процеси (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, увага) – різні форми динамічного, цілісного відображення об'єктивної дійсності.

Психічні стани – цілісна характеристика особистості, яка відображає її порівняно тривалі душевні переживання і виявляється в підвищеному або зниженому рівні психічної діяльності.

Психічні властивості (темперамент, характер, здібності, світогляд, знання, переконання та інше) – сталі якості людини, які обумовлюють її поведінку і результативність діяльності.

Психічні процеси, емоційно-вольова сфера, властивості особистості формують психологічний потенціал працівника поліції.

У відповіді на друге питання наголошується що Різноманітну інформацію про зовнішнє і внутрішнє середовище людина отримує за допомогою органів чуттів у вигляді відчуттів. Відчуття – найпростіший психічний процес, суттю якого є відображення в корі головного мозку окремих властивостей предметів і явищ, що безпосередньо діють на органи чуттів. Відчуття поділяються на зорові, слухові, рухові, смакові, нюхові, температурні, органічні, вібраційні, кінестетичні, тактильні, відчуття рівноваги, прискорення та інші. У процесі виконання працівником міліції службових обов'язків активізуються його аналізаторні функції, пов'язані з необхідністю розрізняти розміри деталей,

кольори та їх відтінки, визначати лінійні і швидкісні величини знарядь і предметів праці, сприймати звукові і знакові сигнали та виокремлювати їх на фоні перешкод і т. ін. Основними властивостями відчуттів є якість, інтенсивність, тривалість і просторова локалізація. Основною особливістю кожного відчуття є якість, яка відрізняє його від інших відчуттів.

Так, слухові відчуття відзначаються висотою, тембром, звучністю, зорові – кольоровим тоном, насиченістю тощо. Інтенсивність відчуття характеризується силою діючого подразника і функціональним станом рецептора.

Тривалість відчуття визначається часом дії подразника та його інтенсивністю. На основі відчуттів у працівника виникає уявлення про локалізацію подразника у просторі. На основі інформації, яка надходить через органи чуттів, у нього формуються образи предметів і явищ.

Процес формування цих образів називається сприйманням, або перцепцією. Окремі відчуття при цьому впорядковуються і об'єднуються в цілісні образи предметів і явищ, які завжди мають певне змістовне значення. Таким чином, сприймання не зводиться до суми окремих відчуттів, а являє собою якісно новий рівень чуттєвого пізнання і тісно пов'язане з мисленням.

Сприймання працівника поліції залежить від його минулого досвіду, змісту його психічної діяльності. Ця особливість сприймання називається апперцепцією. Це означає, що за умови неповних, неоднозначних або суперечливих даних у процесі виконання завдань поліції інтерпретує їх відповідно до наявних у нього системи образів, знань, потреб, мотивів, емоційного стану, змісту і завдань професійної діяльності.

Саме тому при професійній підготовці працівників до служби в поліції велику увагу необхідно приділяти практичним заняттям у формі ділових ігор, психологічних тренінгів та ін. Основними властивостями сприймання є предметність, цілісність, структурність, константність, вибірковість та усвідомленість.

Предметність сприймання означає, що поліцейський сприймає світ не у вигляді окремих відчуттів, а у формі окремих предметів. Цілісність сприймання виникає внаслідок аналізу і синтезу комплексних подразників, які доповнюють відчуття необхідними елементами. Структурність пов'язана з наявністю взаємозв'язків між елементами відчуттів, що забезпечує цілісний образ предмета. Константність сприймання характеризується відносною постійністю властивостей предметів незалежно від умов сприймання.

В процесі праці вона проявляється в константності сприймання кольору незалежно від освітлення, величини предмета – незалежно від віддалі, форми предмета – при зміні його положення, предметної ситуації як єдиного цілого. Вибірковість сприймання полягає у виокремленні одних об'єктів серед багатьох інших, які діють на людину. Усвідомленість сприймання означає, що сприйнятий предмет може бути віднесений до певного класу, визначений і узагальнений словом. Таким чином, сприймання є результатом активних дій людини, особливим видом розумової діяльності.

Істотним компонентом сприймання є моторні процеси як рухові дії у

відповідь на подразнення. Рухові відчуття представлені у всіх видах сприймання (зорових, слухових, кінестетичних, смакових, нюхових тощо).

У відповіді на третє питання повинно виділити, що Запорукою вирішення юридичних завдань на логічному рівні є мислення. Мислення – процес опосередкованого, узагальненого відображення індивідом дійсності в найбільш істотних взаємозв'язках і відношеннях. Воно соціально обумовлене, нерозривно пов'язане з мовою, виникає з чуттєвого пізнання на основі практичної діяльності і здійснюється за допомогою системи відповідних операцій.

У процесі мислення, використовуючи дані відчуттів, сприймання, уявлень, людина виходить за межі чуттєвого пізнання і пізнає такі явища зовнішнього світу, їх властивості і відношення, які безпосередньо не сприймаються. Продуктами процесу мислення є думки у вигляді понять, суджень, умовиводів.

Поняття – це думка, в якій відображаються загальні, суттєві і специфічні ознаки предметів та явищ дійсності. Зміст понять розкривається в судженнях.

Судження – це відображення зв'язків між предметами і явищами дійсності або між їх властивостями та ознаками.

Умовивід – це такий зв'язок між думками (поняттями, судженнями), внаслідок якого з одного або кількох суджень впливає інше судження, яке базується на суті вихідних суджень.

Умовиводи – основні категорії, якими оперують працівники органів внутрішніх справ при розкритті злочинів. У процесі правоохоронної діяльності мислення має цілеспрямований характер і зумовлюється метою діяльності, необхідністю розв'язання нових проблем, змінами обставин та умов діяльності, коли має місце проблемна ситуація, яка характеризується наявністю різних суперечностей і вимагає формування на її основі усвідомленого завдання, що вирішується завдяки мисленню. Під завданням розуміють гостру необхідність встановити зв'язок між явищем та його причиною або вибрати програму дій, яка забезпечила б досягнення поставленої мети. Рух думки людини від заданого до знайденого, від фактів до висновків, від оцінки ситуації до прийняття рішення здійснюється за допомогою таких операційних компонентів мислення, як аналіз, синтез, порівняння, абстракція, узагальнення, конкретизація, класифікація, систематизація.

Аналіз – це виокремлення в об'єкті тих чи інших його сторін, елементів, властивостей, зв'язків, відносин. Це розчленування цілого на частини.

Синтез – об'єднання окремих елементів на основі виявлених в процесі аналізу суттєвих зв'язків. Порівняння дозволяє виявити схожість або відмінність між предметами, явищами та їх властивостями. Абстрагування забезпечує виокремлення одних ознак і відволікання від інших, менш суттєвих. Узагальнення передбачає об'єднання предметів і явищ за суттєвими ознаками і властивостями. Конкретизація означає виділення якоїсь сторони предмета або явища.

Класифікація пов'язана з віднесенням окремого предмета, явища до групи на основі найбільш суттєвих ознак. Систематизація забезпечує поділ і наступне об'єднання груп об'єктів у певному порядку як за суттєвими, так і несуттєвими

ознаками. Всі ці операції взаємопов'язано реалізуються в процесі розв'язання реальних проблем, на кожному з його етапів.

Перший, найбільш складний етап у процесі вирішення проблеми полягає у формулюванні питання, вирішення якого є необхідним.

Другий етап полягає у висуванні та аналізі різних гіпотез, що дозволяє всебічно розглянути один і той самий об'єкт, знайти правильніший шлях розв'язання завдання.

Третім етапом розв'язання завдання є перевірка гіпотез. При цьому можуть уточнюватися умови, інформація тощо.

Четвертий етап полягає у перевірці вирішення завдання, оцінці отриманих результатів і затрачених зусиль. Вирішення завдання може здійснюватися на основі пасивного використання алгоритму, тобто шляхом виконання відомих інструкцій або методом аналогії.

Так, у процесі пошуку правопорушника співставляються суб'єкти, мотиви, умови скоєння розкритих злочинів, методи їх розкриття. Більш творчий підхід до вирішення пов'язаний з урахуванням змісту завдання та особливостей конкретної ситуації. Справжнє творче розв'язання завдання передбачає переборення інерції мислення, розробку нової стратегії, яка базується на результатах тривалої розумової діяльності.

Тобто мислення в процесі праці проявляється як репродуктивне та творче. Репродуктивним називається таке мислення, яке за умов постійних подразників зводиться до відтворення раніше сформованих думок. Якщо ж склад, послідовність і зв'язки між подразниками порушуються, то мозок виявляє невизначеність ситуації, що стимулює і мобілізує творче мислення. Творче мислення – це мислення, яке пов'язане зі створенням нових, оригінальних підходів або умов виконання завдань службової діяльності.

У відповіді на четверте питання зазначають, що Кожна професійна діяльність передбачає використання результатів попередньої діяльності, індивідуального досвіду працівників. Елементи досвіду закріплюються, зберігаються і відтворюються відповідно до вимог діяльності людини, утворюючи зміст пам'яті. Пам'ять є основою психічного життя людини і забезпечує її орієнтацію в навколишньому середовищі. Зберігання у пам'яті понять і уявлень є необхідною умовою мислення, яке ними оперує.

Пам'ять – це система складних психічних процесів, за допомогою яких людина накопичує і зберігає у свідомості інформацію та відтворює її залежно від потреби. Такими процесами пам'яті є запам'ятовування, зберігання, відтворення і забування. Ці процеси тісно пов'язані між собою, формуються і виявляються в діяльності та залежать від неї. Запам'ятовування – це процес закріплення нового шляхом пов'язування його з раніше набутих, внаслідок чого людина збагачується новими знаннями і формами поведінки.

Ефективність запам'ятовування визначається метою, мотивами і способами діяльності.

Зберігання у пам'яті – більш-менш тривале утримання інформації, знань, досвіду.

Відтворення у пам'яті – це процес актуалізації закріпленого раніше

матеріалу і використання його в діяльності.

Забування – це ослаблення зав'язків того чи іншого матеріалу з минулим досвідом, зумовлене невикористанням цього матеріалу в діяльності. Забування, як і запам'ятовування та відтворення, має вибірковий характер. Значущий матеріал, пов'язаний з потребами та інтересами людини, з метою її діяльності, забувається повільніше.

Отже, зберігання матеріалу в пам'яті визначається ступенем його участі у професійній діяльності особистості.

З огляду на те, що пам'ять особливо необхідна у правоохоронній діяльності, форми її прояву надзвичайно різноманітні. Види пам'яті класифікуються відповідно до основних критеріїв.

Так, за характером психічної активності в діяльності розрізняють: рухову, емоційну, образну і словесно-логічну пам'ять.

Рухова пам'ять – це запам'ятовування, зберігання і відтворення різних рухів та їхніх систем. Вона слугує основою для формування професійних навичок і забезпечує фізичну вправність працівника міліції в процесі виконання службових завдань.

Емоційна пам'ять – це пам'ять на почуття, які є сигналами до певних дій чи утримання від останніх.

Образна пам'ять – це пам'ять на уявлення, на зорові, слухові та інші враження, викликані дією подразників на органи чуттів.

Словесно-логічна пам'ять характеризується запам'ятовуванням, зберіганням і відтворенням думок, понять, суджень, умовиводів. Вирішальну роль в її функціонуванні відіграє друга сигнальна система.

Залежно від домінуючого розвитку того чи іншого каналу, за допомогою якого в нервовій системі відбувається сприймання, зберігання і відтворення інформації, окремі люди можуть бути наділені різними типами пам'яті: зоровою, слуховою, моторною.

Врахування типу пам'яті при професійному психологічному відборі забезпечує високу ефективність професійної діяльності і професіоналізм у майбутньому. Найчастіше у людей досить добре розвинуті всі канали надходження інформації, що дає підстави говорити про змішаний тип пам'яті.

Тож у практичній діяльності важливо активізувати всі види пам'яті, що сприяє глибшому запам'ятовуванню матеріалу

Залежно від мети діяльності розрізняють мимовільну і довільну пам'ять. Мимовільна пам'ять характеризується тим, що людина запам'ятовує і відтворює матеріал, не ставлячи перед собою мету щось запам'ятати чи пригадати. Якщо людина свідомо ставить перед собою завдання запам'ятати і зберегти матеріал, то таке запам'ятовування називається довільним. У працівника поліції повинна бути добре розвинута мимовільна пам'ять, оскільки його професійна юридична діяльність передбачає ненормований робочий день, і навіть у позаробочий час він виступає захисником закону. Проте у повсякденній діяльності людина користується як мимовільною, так і довільною пам'яттю.

Залежно від тривалості часу, який проходить між запам'ятовуванням і

відтворенням, виокремлюють короткотривалу і довготривалу пам'ять. Короткотривала пам'ять характеризується коротким (секунди, хвилини) зберіганням і негайним відтворенням матеріалу після одноразового його сприйняття. Довготривала пам'ять характеризується тривалим зберіганням матеріалу після багаторазового його повторення і відтворення. Вона містить весь обсяг знань, інформації, переживань, якими володіє людина. Короткотривалу і довготривалу пам'ять розглядають як дві стадії єдиного процесу. Завдяки короткотривалій пам'яті особливо значуща для досягнення майбутніх цілей інформація проникає в довготривалу пам'ять. У довготривалій пам'яті міститься інформація, яка має не тактичне, а стратегічне значення для особливо важливих цілей діяльності людини. Довготривале запам'ятовування як продукт попередньої діяльності є умовою ефективної майбутньої діяльності юридичній діяльності поліцейського.

У відповіді на п'яте питання зазначити, що Важливою і необхідною умовою ефективної юридичної діяльності працівника поліції є увага. Чим складніша і відповідальніша праця, тим більші вимоги вона ставить до уваги, оскільки остання забезпечує вибірковий, цілеспрямований характер таких пізнавальних процесів, як сприймання, мислення, запам'ятовування, відтворення інформації тощо.

Увага – це така сторона психічної діяльності, завдяки якій окремі думки, почуття, дії, образи усвідомлюються людиною ясно і чітко, тоді як інші відходять на другий план або свідомо зовсім не сприймаються. Увага підвищує ефективність праці, зумовлюючи особливо чіткий перебіг психічних процесів. Завдяки механізму уваги працівник не помічає побічних подразників, аналіз і узагальнення робить швидше і точніше, думки утримуються в свідомості доти, доки не буде досягнуто мети праці.

Специфічними особливостями уваги є її зосередженість та динамічність. Зосередженість уваги виявляється в заглибленні людиною у професійну діяльність за умови відволікання від усіх інших об'єктів, які перебувають у полі сприймання.

Динамічність уваги – це її постійне коливання, яке виражається в періодичній зміні об'єктів сприймання.

Вона зумовлена тим, що в кожний даний момент у свідомості людини відбувається багато психічних процесів.

Залежно від об'єкта зосередження (предмети, думки, рухи) виокремлюють такі форми прояву уваги, як сенсорна (перцептивна), інтелектуальна і моторна (рухова). Так, точність сприймання інформації залежить від уваги, послаблення якої може призвести до порушення перцептивних процесів. Аналогічно значення уваги виявляється для продуктивного мислення, мнемічних процесів. За способами виникнення і здійснення розрізняють мимовільну і довільну увагу.

Мимовільна (пасивна, емоційна) увага – це зосередження свідомості на об'єкті в зв'язку з його особливостями як подразника. Вона не вимагає зусиль на зосередження і не пов'язана з метою професійної діяльності. Умовою виникнення мимовільної уваги є новизна або значна сила подразника. У процесі

праці мимовільна увага зумовлюється зовнішніми для людини причинами, не пов'язаними з професійною діяльністю, і виявляється як відволікання від роботи або як показник втоми.

Довільна (активна, вольова) увага – це свідомо регульоване зосередження на об'єкті, зумовлене умовами діяльності. Її характерними рисами є цілеспрямованість, організованість, стійкість. Підтримання довільної уваги вимагає від працівника значних зусиль, особливо за складних екстремальних умов, при наявності перешкод, зниженні пізнавального інтересу та пасивних емоційних станах і втомі. Зменшенню цих зусиль сприяють поєднання розумових процесів з практичними діями, відсутність на робочому місці відволікаючих подразників, сприятливий соціальнопсихологічний клімат, заінтересованість у результатах праці, створення умов для повноцінного відпочинку після важкого дня служби.

Стосовно професійної діяльності виділяють ще один, особливий вид уваги – вторинно-мимовільну, або післядовільну. Післядовільна увага, як і довільна, пов'язана із свідомо поставленою метою, яка, проте, досягається без особливих вольових зусиль працівника у зв'язку з підвищеним інтересом його не лише до результатів, а й до змісту самої праці. Основна риса післядовільної уваги – наявність стійкої домінанти, захоплення роботою, що забезпечує найбільшу її ефективність. Післядовільна увага виникає на основі довільної і характеризується зниженням вольового напруження, що наближає її до мимовільної уваги. Усі три види уваги тісно переплітаються і взаємодіють, переходячи на різних етапах діяльності один в одній. Найбільш професійно важливими якостями, або властивостями, уваги є концентрація, інтенсивність, стійкість, об'єм, розподіл і переключення. Концентрація є показником зосередженості свідомості на певному об'єкті, неможливості відволікання уваги на побічні подразники.

Розподіл уваги – здатність зосереджуватися на кількох об'єктах одночасно. З цією особливістю уваги пов'язана можливість одночасного успішного виконання (суміщення) двох і більше різних видів діяльності (кількох дій). Високий рівень розвитку цієї якості уваги працівника – одна з обов'язкових умов ефективності всіх видів правоохоронної діяльності. Можливість розподіляти увагу залежить від багатьох факторів.

Так, чим складніші суміщені види діяльності, тим важче розподіляти увагу. Якщо ж діяльність особливо складна, то виконання її одночасно з іншою практично неможливе (наприклад, два види розумової діяльності). Більш ефективним є розподіл уваги під час одночасного виконання рухової і розумової діяльності. Однак в цьому разі продуктивність розумової діяльності може зменшуватися більшою мірою, ніж моторної. У всіх випадках умовою успішного розподілу уваги є автоматизм одного з суміщуваних видів праці. Розподіл уваги, таким чином, є професійною навичкою, яка формується в процесі тренування.

Переключення уваги – здатність більш-менш легко і швидко переходити від одного об'єкта до другого, від однієї діяльності до іншої. У процесі праці переключення уваги має місце при переході від однієї операції до другої, від

однієї людини в процесі спілкування до іншої і т. п. Воно може бути зумовлене програмою свідомих дій в межах однієї діяльності, необхідністю переходу до нової діяльності або здійснюватися з метою відпочинку, коли попередня робота втомила працівника. Якщо діяльність протягом тривалого часу залишається незмінною, а змінюються лише об'єкти або операції, то має місце переключення уваги в рамках її стійкості. Таке переключення уваги запобігає перевтомі працівника, підвищує стійкість уваги. Повільність переключення уваги в багатьох видах юридичної діяльності є причиною зниження її ефективності і часто може призводити до нещасних випадків, травматизму при виконанні службових обов'язків. Зазначені якості уваги є професійно важливими, їх необхідно формувати в процесі професійного навчання і враховувати при професійному відборі та переміщенні кадрів.

У професійній діяльності необхідний цілеспрямований перебіг психічних процесів. Свідоме регулювання сприймання, мислення, процесів пам'яті, емоційних станів здійснюється завдяки волі людини. Воля – це активна сторона психічної діяльності, яка проявляється у свідомому регулюванні дій і вчинків людини, спрямованих на досягнення поставлених цілей і переборення труднощів.

Основна особливість вольової регуляції полягає у свідомій мобілізації особистістю своїх психічних і фізичних можливостей для переборення труднощів при здійсненні цілеспрямованих дій і вчинків. Переборення труднощів є необхідною умовою вольової дії у юридичній діяльності працівників поліції. Вольова дія – це психічний процес, який є основою всякої цілеспрямованої діяльності.

Воля забезпечує виконання двох взаємопов'язаних функцій – спонукальної і гальмівної. Спонукальна функція забезпечує активність правоохоронця і характер її прояву відповідно до свідомо поставленої мети. Воля додатково спонукає людину до дій, змінюючи їх зміст, значення, викликаючи переживання, пов'язані з передбачуваними наслідками діяльності.

Гальмівна функція волі проявляється у стримуванні небажаних проявів активності. У вольових діях працівника поліції велику роль відіграють мотиви діяльності, те, що спонукає його до дій. Найбільш характерним проявом волі є поведінка працівника поліції в умовах ризику.

Ризик – це характеристика діяльності з неочікуваними для суб'єкта наслідками і наявними у нього передбаченнями щодо можливості цих несприятливих наслідків у випадку невдачі. Очікувані наслідки при ризикові визначаються оцінкою ймовірності невдачі і рівнем негативних наслідків при цьому. Причиною ризикованої поведінки, яка передбачає включення волі, є розрахунок на перемогу, очікувана величина якої в разі успіху перевищує рівень несприятливих наслідків при невдачі. Мотивація успіху тут сильніша за мотивацію уникнення невдачі. Така поведінка характерна для працівників юридичної спрямованості.

Теми рефератів:

1. Роль психологічних факторів у юридичній діяльності

2. Психологічні закономірності здійснення юридичної діяльності
3. Психологічні проблеми у юридичній діяльності

Література:

Основна 2,3,4

Допоміжна 1, 2, 5

Тема № 3. Психологія учасників розслідування злочинів у юридичній діяльності;

Семінарське заняття 3. Психологія учасників розслідування злочинів у юридичній діяльності;

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми; закріпити, систематизувати та узагальнити знання психології особистості постраждалого, свідка, обвинуваченого та підозрюваного.

Кількість годин – 4 години

Навчальні питання:

1. Психологічна характеристика постраждалого.
2. Психологічний аналіз показань свідка.
3. Психологія обвинуваченого. Поняття захисної домінанти.
4. Зміст провокуючої поведінки та види віктимності.

Методичні вказівки

Психологія постраждалого вивчає: фактори формування його особистості, поведінку до здійснення злочину, у момент здійснення й після здійснення злочину, розробляє практичні рекомендації, що стосуються допиту потерпілого й виховання в людей морально-вольових якостей, які виявилися б достатнім захистом від злочинного зазіхання.

Методику дослідження особистості постраждалого можна умовно розділити на дві категорії:

- «статична область» - стать, вік, національність, службове становище і т.д., причому деякі з них можуть прямо впливати на кваліфікацію злочину (вік при статевих злочинах, службове становище при наданні опору й т.п.);

- «динамічна область», тобто поведінка потерпілого в період, що безпосередньо передував події злочину, і в період самої події злочину, зв'язок цієї поведінки з поведінкою злочинця (інтенсивність нападу у зв'язку з інтенсивністю оборони, втеча від потерпілого і т.д.).

Фактори, що характеризують властивості або стани особистості постраждалого безпосередньо перед здійсненням злочинів є: алкогольне сп'яніння, недосвідченість, самовпевненість, перевтома, недисциплінованість, погане самопочуття, серцеві захворювання, психічні розлади у формі неврозів, індивідуальні особливості темпераменту (слабка нервова система, уповільнена реакція в аварійних ситуаціях).

Поведінка постраждалого в момент здійснення злочину, як і всяка поведінка людини, залежить від двох факторів:

- впливу зовнішнього середовища у випадку злочинного нападу або

іншого впливу;

- індивідуальні особливості особистості, які забезпечують різноманітну гаму реакцій на зовнішній злочинний вплив (від неспритомного стану до самооборони або активного нападу на злочинця).

Постраждалий обов'язково повинен бути допитаний, оскільки дача показань є його гарантованим законним правом як учасника процесу. Потерпілий повинен дати наступні відомості: щодо обставин самого злочинного діяння і його істотні ознаки (часу, місці й т.п.); про осіб, які приймали участь у злочині, про роль кожного з них; про характер і розмір шкоди, заподіяного злочином; про його взаємини з обвинувачуванним.

Закон вимагає, щоб постраждалому були роз'яснені його права й обов'язку перед початком допиту. Дуже важливий фактор у розслідуванні злочину — правосвідомість потерпілого. Від того, наскільки нетерпимо ставиться потерпілий до правопорушень, наскільки він прагне допомогти правосуддю, часто залежить вірогідність і точність його показань.

Обвинувачуваний - найбільш інформоване й найбільше психологічно складне джерело доказів. Тому при його допиті необхідно враховувати ряд психічних особливостей цієї категорії осіб, зокрема:

- стан пригніченості, психічної депресії, викликане страхом перед покаранням;
- велика зацікавленість у результаті справи, перевага захисної домінанти, активно-оборонна позиція;
- відсутність у ряді випадків наміру до добровільного визнання, переконаність, що правдиві показання можуть заподіяти тільки шкоду; недовіра до осіб, які ведуть розслідування;
- негативне відношення до свідків обвинувачення;
- підвищена психічна напруженість, афективний стан у критичних моментах розслідування;
- підвищений самоконтроль, загострена увага до найбільш "небезпечних" обставин.

Добровільного визнання від досвідченого злочинця можна добитися, як правило, лише при викритті його за допомогою незаперечних доказів при затримці на місці злочину.

Правдивість показань обвинувачуваного в певній мірі стимулюється роз'ясненням значення щирого розкаяння як обставини, що зм'якшує відповідальність. При цьому акцент повинен робитися не на визнанні провини, а саме на каятті й усіякому сприянні розслідуванню.

Зізнатися в навмисній неправді буває дуже важко. У ряді випадків пряме запитання: чи зробив обвинувачуваний даний злочин, можна замінити психологічно більш гнучким: що змусило його зробити такий учинок. Обвинувачувані звичайно прагнуть уникати позитивних відповідей.

Обвинувачуваному слід роз'яснити, чому неправильна позиція може зашкодити йому (так, неповнення викрадених матеріальних цінностей може привести до конфіскації майна). Якщо від правдивості показань обвинувачуваного залежить доля невинних людей, на яких може впасти

неправильна підозра, на це необхідно звернути його увагу.

Допитуючи обвинувачуваних, слідчий обов'язково враховує можливу наступну динаміку їх показань і фіксує всі істотні деталі. Як відзначав А. Ф. Коні, обвинувачуваний після дачі правдивих показань через деяке "час" починає обмірковувати все сказане їм, бачить, що справа не так страшна, яким здалося спочатку, що проти деяких доказів можна придумати спростування...

У складних ситуаціях протидії, коли допитуваний приховує істотні для справи обставини, дає неправильні показання, що дезорієнтують, допит здобуває риси протидії.

Психологія обвинуваченого (особи, яка вчинила злочин) характеризується пануванням захисної (оборонної) домінанти. Домінанта у психології визначена як тимчасово панівна рефлексорна система, що зумовлює роботу нервових центрів у даний момент і надає поведінці певної спрямованості. Оборонна (захисна) домінанта, характерна для осіб, які вчинили злочин, викликає неупорядковану активність, «штовхає» винного на вчинення дій, що за розрахунками злочинця мають захистити його від викриття. З цією метою злочинець створює інсценування, фабрикує докази своєї невинуватості, робить неправдиві заяви, поширює чутки.

Зверніть увагу на те, що залежно від ролі потерпілого (жертви) у ході реалізації злочинного наміру розрізняють декілька видів типової поведінки з боку жертви злочину: позитивну, нейтральну, провокуючу, розкрийте зміст кожної з них. Окрему увагу зосередьте на питаннях віктимності жертви та її різновидах.

Одна з традиційних віктимологічних класифікацій ґрунтується на критеріях, дуже близьких до щоденної практики (жертва умисних чи необережних злочинів, винна чи невинна, заздалегідь намічена чи ні, випадкова чи жертва-співучасник).

Віктимна поведінка може бути необережною, ризикованою, провокуючою, об'єктивно небезпечною для самого потерпілого, унаслідок чого може сприяти створенню криміногенної ситуації, а в деяких випадках – вчиненню злочину. Разом з тим, це не фатальна властивість особи. Загалом ступінь віктимності будь-якої людини може бути зведено до нуля. Все залежить від того, чи людина вибирає найбільш оптимальний варіант поведінки, щоб не створювати віктимогенну ситуацію.

В.Я. Рибальська виділяє такі рівні віктимності: 1) сукупність соціально-психологічних властивостей особи, що пов'язана з особливостями її соціалізації; 2) безособова властивість, обумовлена виконанням деяких соціальних функцій; 3) професійна віктимність; 4) вікова віктимність; 5) слідство патологічного стану особи.

Реферати:

1. Психологія потерпілих
2. Психологія свідків
3. Психологія підозрюваних та обвинувачених
4. Психологія суддів
5. Психологія адвокатів

6. Психологія прокурорів
7. Психологія поліцейських

Література:

Основна: 1, 2, 3.

Допоміжна: 2, 7, 8

Тема № 4: Психологія спілкування та психологічний вплив в юридичній діяльності

Семінарське заняття: Психологія спілкування та психологічний вплив в юридичній діяльності;

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, структура та функції спілкування. Комунікативна компетентність
2. Сприйняття та взаєморозуміння у професійному спілкуванні працівників.
3. Вербальні та невербальні засоби професійного спілкування. Види питань
4. Комунікативні бар'єри у професійному спілкуванні, їх подолання

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання «**Поняття, структура та функції спілкування. Комунікативна компетентність**» здобувачі вищої освіти повинні сказати, що спілкування – складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру, а також у сприйнятті й розумінні партнерами один одного.

Функції спілкування:

1. **Інформаційно-комунікативна функція** реалізується як передача і прийом інформації: повідомлень, знань, думок, задумів, рішень (від людини – до людини, від покоління – до покоління, від культури – до культури).
2. **Регулятивно-комунікативна функція** «управляє» процесом спілкування, в ході якого уточнюються або формуються цілі, мотиви, орієнтири майбутньої спільної або індивідуальної діяльності. Ця функція постійно підтримує зворотний зв'язок висловів співбесідників.
3. **Афективно-комунікативна функція** виявляється як створення комплексу відчуттів і психічних станів кожного партнера в ході спілкування.

У конкретній професійній галузі ділове спілкування має свою специфіку й називається професійним, а іноді службовим, посадовим, статутним.

Ділове спілкування – це вид спілкування, що є нормативно схваленим, жорстко регламентованим і функціонуючим в якій-небудь сфері для вирішення певних завдань.

Професійне спілкування працівників поліції – це різновид спеціально організованої взаємодії людей (керівників і підлеглих, працівників, рівних за

посадовим становищем, працівників і громадян, працівників і правопорушників), змістом якого є пізнання, обмін інформацією і вплив учасників комунікативного процесу один на одного з метою вирішення правоохоронних завдань.

Структура спілкування, складається з трьох взаємозв'язаних сторін: перцептивної, комунікативної та інтерактивної.

Перцептивна сторона спілкування означає процес сприйняття один одного партнерами по спілкуванню і встановлення на цій основі взаєморозуміння – це спілкування як сприйняття людьми один одного.

Комунікативна сторона спілкування полягає в обміні інформацією між суб'єктами, що спілкуються, – це спілкування як обмін інформацією.

Інтерактивна сторона спілкування полягає в обміні не лише знаннями, ідеями, але й діями – це спілкування як взаємодія.

Комунікативна компетентність – це:

- здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми;
- вміння людини організовувати «міжособистісний простір» у процесі спілкування з людьми, керувати процесами спілкування;
- здатність людини брати на себе та виконувати різні соціальні ролі, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування;
- вміння давати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації, у якій має бути спілкування;
- здатність демонструвати знання комунікативної поведінки, соціально доцільної в певній ситуації;
- здатність керувати так званими «процедурними» аспектами комунікації для її плавного протікання (це стосовно професійного спілкування).

У цілому поняття «комунікативна компетентність» відбиває вміння людини психологічно грамотно і ефективно спілкуватися.

Слід зазначити, що формування та розвиток комунікативної компетентності і комунікативної культури працівників поліції є одним з основних завдань їх професійно-психологічної підготовки.

Відповідаючи на друге питання «Сприйняття та взаєморозуміння у професійному спілкуванні працівників» здобувачі вищої освіти повинні сказати, що перцепція у загальному розумінні – це елемент цілісного процесу пізнання і суб'єктивного осмислення світу. У вузькому сенсі цей термін відбиває сприйняття, безпосереднє віддзеркалення дійсності органами почуття.

Відповідаючи на третє питання «Вербальні та невербальні засоби професійного спілкування. Види питань» здобувачі вищої освіти повинні сказати, що активне слухання потребує певних навичок.

- певні показники уваги – стійкість, спрямованість уваги, наявність візуального контакту, позитивної мови поз та жестів;
- нерефлексивне слухання, яке визначається як уміння мовчати, не втручаючись у розмову своїми зауваженнями, з мінімізацією відповідей та обмеженням числа питань;
- рефлексивне слухання, сутність якого полягає в уточненнях, перефразуваннях, вираженні почуттів, резюмуванні;

– основні установки, якими є схвалення, самосхвалення, емпатія, міміка; мова невербального спілкування – погляд і візуальний контакт, зміна висоти голосу та інтонації, пози та жести, мова особистого простору.

Що стосується конкретних прийомів активного слухання, то можна виділити наступні:

- дивитися співбесіднику в очі;
- слухати його «всім тілом»;
- сконцентрувати увагу на тому, про що йде мова;
- робити позначки;
- не перебивати без необхідності;
- ніколи не закінчувати речення замість іншої людини;
- уникати поспішних висновків;
- намагатися зрозуміти не тільки смисл слів, але й почуття співбесідника;
- відповідати;
- уникати різких, категоричних суджень;
- задавати питання;
- задавати питання по суті;
- не задавати водночас занадто багато питань;
- робити паузу перед відповіддю.

Сукупність *невербальних засобів спілкування* покликана виконувати наступні *загальні функції*: доповнення мови; заміщення мови; репрезентація емоційних станів партнерів по комунікативному процесу.

Міміка – рухи м'язів обличчя. Міміка – дзеркало душі: якщо обличчя нерухоме або невидиме, – втрачається до 10–15 % інформації.

Жести – різноманітні рухи руками й головою. Жести можна охарактеризувати з точки зору їх кількісних ознак та якісних (конкретного значення). Доведено, що кількість та інтенсивність жестикуляції підвищується при: емоційному збудженні людини; бажанні досягти більш повного розуміння між партнерами, якщо воно утруднено.

Поза – це положення людського тіла, типове для даної культури, елементарна одиниця просторової поведінки людини.

Специфічна знакова система в комунікативному процесі – це «*контакт очей*», що має місце у візуальному спілкуванні.

Візуальний контакт свідчить про схильність до спілкування. Якщо на нас дивляться мало, то ми маємо всі підстави вважати, що до нас або до того, що ми говоримо і робимо, ставляться погано, а якщо надто багато, то це або рід виклику нам, або гарне до нас ставлення. (В середньому час візуального контакту складає від 1/3 до 2/3 часу розмови).

Існує таке поняття, як очний аутизм, коли людина не дивиться в очі іншій. Це – один із симптомів шизофренії або шизоїдного розладу особистості.

Дослідник Е. Холл описав норми наближення людини до людини – дистанції, характерні для північноамериканської культури. Ці норми визначені чотирма відстанями:

– Інтимна відстань (від 0 до 45 см) – спілкування найближчих людей: закоханих, батьків і дітей, подружжів. Для такого спілкування характерні довірливість, тихий голос, тактильний контакт, дотик.

– Персональна відстань (від 45 до 120 см) – спілкування зі знайомими людьми: друзями, приятелями, однодумцями. Передбачає тільки візуально-зоровий контакт між партнерами, які підтримують розмову.

– Соціальна відстань (від 120 до 400 см) – спілкування з чужими людьми та офіційне спілкування;

– Прилюдна відстань (від 400 до 750 см) – при виступі перед різними аудиторіями.

Поняття та методи візуальної психодіагностики.

Візуальна психодіагностика – це визначення істинного (а саме він відображається на невербальному рівні), а не показного (який, як правило, демонструють на вербальному рівні) психічного стану особи, яка становить оперативний інтерес.

Спостереження – сприйняття певного явища з метою виявлення його ознак без активного включення у процес. Воно обслуговує вирішення конкретних завдань і призначене для вивчення психологічних особливостей людей, з якими професіоналу-правоохоронцю доводиться мати справу.

У міжособистісній взаємодії класично виділяється **три візуально-комунікативні системи**:

- **габітус** (фізичний вигляд, анатомічні особливості обличчя, інших частин тіла, конституція);
- **соціальне оформлення зовнішності** (одяг, взуття, прикраси, зачіска, аксесуари, окуляри тощо);
- **будь-які значущі рухи або кінетика** (міміка, жести, хода, пози).

Будучи зовнішніми характеристиками людини, усі три перелічені системи стають предметом інтерпретації в міжособистісному спілкуванні як єдиний «візуальний текст спілкування».

Читання візуальних текстів має низку особливостей.

Зчитування знаків. На відміну від мови, яка передбачає послідовний аналіз лінгвістичних елементів, зчитування невербальних компонентів відбувається одночасно з різних систем (міміка, пантоміміка, візуальна взаємодія, організація простору спілкування, жестикуляція, тактильний контакт, зовнішній вигляд).

Усвідомленість. Значення візуальних компонентів спілкування усвідомлюються особистістю інтуїтивно і можуть бути по-різному представлені у свідомості (зокрема, добре усвідомленими, мало усвідомленими і неусвідомленими). Найбільш усвідомленими є мімічні знаки, потім – жестикуляція, і менш за все – рухи тіла та ніг. Усвідомленість підвищується у процесі набуття досвіду читання.

Зміст. Невербальні тексти містять три головні системи інформації: комунікативну, рефлексивну та особистісну. Щоб активно та адекватно розуміти візуально-комунікативні знаки, необхідно володіти тими з них, що прийняті у даному соціальному середовищі.

Процес і операція читання. Специфічність читання та інтерпретації невербальних текстів полягає в тому, що воно відбувається в режимі реального часу («тут і тепер»), якщо не ведеться відеозапис, то не можливо повернутися до пройденого тексту.

Обличчя як об'єкт візуальної психодіагностики.

Психологічне значення мимовільних реакцій.

Візуальна діагностика жестів.

Особливості мовної поведінки.

Характеристики мовлення.

Відповідаючи на четверте питання **«Комунікативні бар'єри у професійному спілкуванні, їх подолання»** здобувачі вищої освіти повинні сказати, що **комунікативний бар'єр** – це психологічна перешкода на шляху до адекватної передачі інформації між партнерами по спілкуванню. Він не пов'язаний з уразливими місцями в якому-небудь каналі комунікації або з погрішностями кодування й декодування, а частіше за все носить соціальний або психологічний характер

Рекомендується використовувати *прийом нейтралізації психологічних бар'єрів*. Цей прийом орієнтований на усунення або зменшення таких бар'єрів, як побоювання, настороженість, недовір'я, ворожість, оборонна позиція, які заважають встановленню контакту й які особливо сильно виражені під час спілкування громадян зі слідчим або дізнавачем.

Правило накопичення згод – добре відомий і успішно вживаний прийом. Він полягає в початковій постановці таких питань співбесідникові, на які він природним чином відповідає «так».

Демонстрація спільності поглядів, оцінок, інтересів. Психологічному зближенню і подоланню недовіри сприяє пошук і підкреслення всього спільного між громадянином і поліцейським, протягання особистісних «ниток зв'язку» між ними, що наводять їх до тимчасового зближення і відособлення від всього довколишнього світу (до утворення діади «ми»). Вони можуть виявитися в єдності, схожості, подібності, порівнянності: віку, статі, місця проживання, земляцтва, елементів біографії (виховання в сім'ї без батька, служба в армії або на флоті, виховання в дитячому будинку, тимчасове проживання у минулому в якомусь місті, районі, області, трагічні, неприємні події або, навпаки, успіхи); захоплень, способів проведення дозвілля, культурних інтересів, планів на майбутнє, занять на садовій ділянці, ставлення до спорту, захоплень автомобілями, думок про прочитані книги, проглянуті фільми і телепередачі та ін.; розуміння і ставлення до різних подій, що відбуваються в країні, тих або інших повідомлень засобів масової інформації; в оцінках людей, цінованих їх якостях, наявності спільних знайомих, зустрічах у різний час із кимсь і ставленні до нього.

Психологічне «погляджування» є визнанням позитивних моментів у поведінці й особистості партнера по спілкуванню, що розуміються поліцейським, наявність правоти в його позиції і словах, вираження його розуміння. Це трохи заспокоює, підвищує відчуття впевненості, формує уявлення, що поліцейський справедливий і не настроєний до всього негативно,

що він доброзичливий. Головний розрахунок застосування такого правила – морально-психологічне зобов'язування співбесідника, спонукання його відповідь до визнання достоїнств і правди поліцейського, згоди з його твердженнями, вираження розуміння його. Коли це робиться, число «точок» психологічного зближення збільшується, контакт наростає.

Інші засоби встановлення психологічного контакту:

Теми рефератів

1. Комунікативні бар'єри у спілкуванні та шляхи їх подолання.
2. Якості особистості, що ускладнюють спілкування.
3. Невербальні засоби спілкування.
4. Ефекти міжособистісного сприйняття
5. Формування першого враження на людину
6. Перцептивна сторона спілкування

Література

Основна: 1 (с. 13-18), 2 (с. 12-15), 3 (с. 45-54).

Допоміжна 2 (с. 25), 3 (с. 10-12), 4 (с. 45-87), 5 (с. 26-27), 6 (с. 56-89).

Практичне заняття «Психологія спілкування та психологічний вплив в юридичній діяльності».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про особливості спілкування працівників поліції.

Кількість годин – 4.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Визначити та порівняти поняття «спілкування», «професійне спілкування», «ділове спілкування», «службове спілкування». Які комунікативні знання та вміння повинен мати працівник НП. Які основні труднощі у спілкуванні працівника НП з об'єктом професійної діяльності?

2. Соціально-психологічні механізми та закономірності формування першого враження про людину. Проаналізувати техніки та прийоми активного слухання. Проаналізувати засоби встановлення психологічного контакту. Проаналізувати та охарактеризувати стандартні та нестандартні ситуації соціальної взаємодії у службовій діяльності працівників поліції.

Література

Основна: 1 (с. 13-18), 2 (с. 12-15), 3 (с. 45-54).

Допоміжна 2 (с. 25), 3 (с. 10-12), 4 (с. 45-87), 5 (с. 26-27), 6 (с. 56-89).

План проведення заняття:

I. Вступ.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Визначити та порівняти поняття «спілкування», «професійне спілкування», «ділове спілкування», «службове спілкування». Які комунікативні знання та вміння повинен мати працівник НП. Які основні труднощі у спілкуванні працівника НП з об'єктом професійної діяльності?

Розминочна вправа «ДОБРЕ-ПОГАНО»:

Мета вправи: активувати увагу членів групи, сприяти підвищенню працездатності.

Загальний термін виконання – 10-15 хвилин.

Матеріальне забезпечення: не потрібне.

Хід виконання вправи:

Вправа проводиться в колі. Перший учасник закінчує фразу «Слідчим бути добре, тому що...»... Другий учасник закінчує фразу «Слідчим бути погано, тому що...»... Далі по колу кожний учасник по черзі говорить свою фразу.

Обговорення: до одного й того ж самого явища можна підійти з різних точок зору. Тренер резюмує відповіді учасників, приблизно в такий спосіб: робота слідчого є неоднозначною, здобувачу вищої освіти потрібно бути готовим до труднощів, що багато в чому пов'язані зі сформованими в населення стереотипами про поліцію.

Наступна вправа спрямована на виявлення й аналіз особистих стереотипів учасників при соціальному сприйнятті.

Констатуюча вправа «БАР'ЄР».

Ціль вправи: дослідити закономірності взаєморозуміння, діагностувати уміння розуміти інформацію партнерів за спілкуванням.

Загальний термін виконання – 10-15 хвилин.

Матеріальне забезпечення: 3 уривки тексту різного рівня складності для розуміння (уривок з матеріалів діла, з наукової монографії, з перехваченої в тюрмі записки на жаргоні).

Хід виконання: трьом учасникам дається уривок тексту, який вони зачитують перед групою. Задача учасників зрозуміти і переказати зміст повідомлення. Тренер дає текст різного ступеня складності (від повідомлення на злочинському жаргоні до уривка з наукової монографії).

Текст № 1. Повідомлення на злочинському жаргоні:

В зоне барин крутой часто сам бывал на ночных и дневных шмонах. Кумовья Абвера просто волчары. Один старлей хотел Витька ссучить, за это запахло фаловал его в придурки в плеху, шнырем или тушилой. Витек по третьей ходке все еще ходит в пацанах, но он золотой пацан и быть ему в авторитете на следующем сходняке.

В живодерке шамовка была в норме, мандра и рассыпуха всегда были в гараже. Заварганили грузинским венником, имели и дурь женатую, и косячок. Санитары дыбают на цырлах перед главным и другими коновалами, чтобы не шуранули на биржу... (Из письма вора в законе).

Текст № 2. Уривок з наукової монографії:

«...нейроэндокринная реакция на психологический стрессор может определяться субъективной когнитивной оценкой жесткости внешних требований по сравнению с возможностью использования своих ресурсов. Психосоциальный стресс может стать причиной патогенических физиологических процессов в нервной и эндокринной системах. Стессовые гормоны, включая катехоламины, в свою очередь, влияют на гемодинамику, липидный метаболизм, гомеостаз и другие показатели метаболизма.»

Текст № 3. З матеріалів кримінальної справи (висновок експертизи):

«...з метою якісного і кількісного визначення органічних компонентів в етанольному екстракті було проведено дослідження методом рідинної хроматографії при умовах: навески речовин розчинялися в етанолі, одержаний розчин вводився у випарник газорідинного хроматографа «Кристал 2000 М». Аналіз проводився методом абсолютного калібрування, в якості зовнішнього стандарту використовувався зразок, наданий ...»

Обговорення: учасники обмінюються змістом, який вони зрозуміли. В обговоренні поступово вони приходять до висновку, що для розуміння необхідно говорити однією мовою зі своїм співрозмовником. Для цього важно «перекласти» текст загальнозрозумілою мовою. Після цього учасникам ще раз зачитується текст.

Розминочна вправа „ІНФОРМАЦІЙНА ВОРОНКА”

Мета вправи: вправа спрямована на дослідження та відпрацьовування техніки постановки закритих питань.

Загальний термін виконання – 20-25 хвилин.

Матеріальне забезпечення: не потрібне.

Хід виконання вправи: один із учасників виходить з приміщення, група загадує предмет, що знаходиться у даному приміщенні. Задача того, хто вийшов – шляхом постановки 10 закритих питань зібрати необхідну інформацію і назвати предмет, що був загаданий. Усі члени групи можуть давати відповідь на запитання тільки „ДА” чи „НІ”. Наступний активний учасник для з'ясування, що за предмет був загаданий, має вже 9 запитань і т.і. (можна продовжувати гру приблизно до 5 запитань).

Обговорення: алгоритм дії закритих питань полягає у тому, що кожне закрите питання може поділити всю інформацію стосовно предмета навпіл. Таким чином створюється інформаційна воронка, яка звужує коло можливих предметів та полегшує процес відгадування.

Розминочна вправа „ПІД ЗНАКОМ ПІ”.

Мета вправи: вправа подібна попередній, але в основі її лежить відпрацьовування та дослідження техніки постановки відкритих запитань.

Загальний термін виконання – 20-25 хвилин.

Матеріальне забезпечення: не потрібне.

Хід виконання гри: в групі загадують щось (наприклад, колір очей...). Той учасник, який виходив з приміщення, може звертатися до інших учасників тільки з відкритими питаннями. Вони повільно відповідають на запитання, але замінюють назву загаданого об'єкту на звук „пі”. В ході збору інформації головний гравець здогадується про те, що було загадано.

Обговорення:

Яку інформацію ми отримуємо за допомогою відкритих питань? Коли вони можуть бути природно застосовані? Обговорюються можливості отримання інформації на очній ставці за допомогою закритих та відкритих запитань.

2. Соціально-психологічні механізми та закономірності формування першого враження про людину. Проаналізувати техніки та прийоми активного

слухання. Проаналізувати засоби встановлення психологічного контакту. Проаналізувати та охарактеризувати стандартні та нестандартні ситуації соціальної взаємодії у службовій діяльності працівників поліції.

Роль стереотипів у роботі поліцейського

1. Дати учасникам інформацію про явище стереотипізації і його роль у слідчому процесі, розглянути та актуалізувати загально комунікативні уміння:

- чутливість до невербальних проявів станів інших людей;
- уміння позитивної самоподачі;
- уміння управляти увагою співрозмовника.

2. На підставі актуалізації загально комунікативних вмінь зорієнтувати учасників в професійних вміннях самоподачі, побудови позитивного іміджу слідчого, раціонального аналізу стереотипної взаємодії.

Теоретична інформація:

На початку заняття тренер протягом 5-7 хвилин розповідає про роль стереотипів у міжособистісній взаємодії. Метою наведення цієї інформації є інформаційна проблематизація: як міжособистісна стереотипізація впливає на роботу слідчого.

Вправа «ЗЛЮДИЙ У ЗАКОНІ».

Вправа побудована на основі класичного експерименту А. Бодальова в галузі соціальної перцепції.

Мета вправи: Вона дозволяє учасникам виявити і зрозуміти роботу стереотипу у свідомості. Додатковий ефект – учасники починають цінувати час тренінгу і його можливості.

Загальний термін виконання – 25-30 хвилин.

Матеріальне забезпечення: 2 однакові фотографії людини; інструкція підгрупам в вигляді оперативної інформації про людину, що зображена на фото, 2 конверти, 2 приміщення (підгрупи повинні працювати або в різних приміщеннях, або так, щоб не заважати одна одній), фліп-чарт для відображення результатів гри.

Хід виконання вправи:

Група учасників ділиться на 2 підгрупи, кожній із яких у конверті дається фотографія людини й оперативна інформація про неї (її послужний список – чим займалася, чого досягла...).

Інструкція підгрупам: за обмежений час (7-8 хвилин) описати психологічний портрет людини: яка перед вами людина, якими якостями характеру володіє, на що здатна у взаємовідносинах. Аргументувати, спираючись на зовнішність. Наприклад: високе чоло свідчить про те, що це інтелектуально розвинута особистість, вертикальні глибокі зморшки на переніссі – багато пережила і т.д.

Інформація групі №1:

Батюшков Віталій Олександрович – шкільний вчитель біології. Виступає свідком у справі про хуліганський напад. Все життя працював педагогом у середній школі. Деякий час був директором школи, але за особистих обставин (написання дисертації) залишив посаду директора, трудиться простим учителем. **Інформація групі №2:**

«Нікотин» - відомий у колах наркобізнесу. За його наказом було вбито цілу циганську сім'ю, яку примусили до співробітництва з органами. Не пощадили і восьмирічної дитини. У минулому відсидів за нанесення тяжких тілесних ушкоджень.

Інформація групі №3

Борзов Микола Іванович – підполковник поліції, має 20 років оперативного стажу, нагороджений медаллю за відвагу. Має двох доньок, полюбляє рибалку.

Після закінчення відведеного часу групи збираються в одному приміщенні і по черзі зачитують характеристики. Після того, як групи обмінялися характеристиками, вони демонструють фотографії. (Фотографія в групі №1 ідентична фотографії в групі №2, проте оперативна інформація різноманітна).

Обговорення:

З чим пов'язаний різний результат роботи підгруп?

Як працює стереотип у вашій свідомості?

До чого може призвести стереотипне сприйняття слідчого?

Які стереотипи про правоохоронні органи існують серед населення? Як це відбивається на співробітництві поліції і населення?

Що можна започаткувати для нейтралізації дії несприятливого стереотипу?

Як створити сприятливий стереотип?

Результати відображуються на дошці (фліп-чарті).

Оцінка ефективності: суб'єктивне оцінювання за допомогою запитань типу: «Що ти отримав від виконання гри?».

Типові труднощі при виконанні: відсутність різних приміщень для роботи підгруп.

Вправа «СТЕРЕОТИПИ»:

Мета вправи: зняття напруги після «великої» гри, переключення уваги, підтримка працездатності.

Загальний термін виконання – 5-7 хвилин.

Матеріальне забезпечення: не потрібне.

Група ділиться на 2 команди. Протягом 5 хвилин команди повинні пригадати і сформулювати стійкі стереотипи: перша команда – поліції про населення, друга команда – населення про поліції. Далі команди по черзі називають заготовлені стереотипи.

Обговорення:

У ході бесіди тренера з групою про масові стереотипи сприйняття працівників поліції населенням обговорюються несприятливі і помилкові стереотипи населення. Проте, стереотипи існують не тільки в масовій свідомості, але й у працівників поліції стосовно різних груп населення, що теж може бути виявлено в ході гри. Результати обговорення відображуються наочно на дошці або фліп-чарті.

Ці стереотипи, а також ті, що виявилися при виконанні вправи, можуть бути обговорені в дискусії щодо їх відповідності дійсності (10-15 хвилин).

Теоретична інформація. Тренером уводиться поняття «невербальні канали інформації» і в групі обговорюється важливість подібної інформації для слідчого в ході очної ставки. Особлива увага приділяється тому, що в нашій поведінці сприяє, а що не сприяє встановленню контакту «Знаки переваги» і «Знаки уваги»).

КОНСТАТУЮЧА ВПРАВА «УГАДАЙ СТАН»

Мета вправи: дослідити закономірності невербального спілкування та отримати зворотний зв'язок щодо власних невербальних проявів.

Загальний термін виконання – 25-30 хвилин.

Матеріальне забезпечення: картки з інструкціями учасникам.

Хід виконання вправи:

Декілька учасників (3-4) одержують приховану інструкцію про те, як вони будуть зачитувати запропонований текст перед групою:

як перед іноземцями, що погано володіють нашою мовою;

як дуже радісну звістку;

як детективну історію;

як наказ перед строєм;

як людина, що відчуває тілесний дискомфорт (давить лівий черевик).

Група повинна угадати, якою була інструкція. Вправа не обговорюється, а тільки резюмується тренером у частині важливості чутливості до невербальних проявів інших.

КОНСТАТУЮЧА ВПРАВА «ДИСТАНЦІЯ».

Мета вправи: дослідити закономірності невербального спілкування та отримати зворотний зв'язок щодо власних невербальних проявів.

Загальний термін виконання – 25-30 хвилин.

Матеріальне забезпечення: не потрібне.

Хід виконання вправи: група ділиться на дві рівні підгрупи (по можливості у вправі бере участь як можна більша кількість учасників). Учасники розташовуються одне навпроти одного на визначеній відстані. За сигналом тренера одна з груп рухається в напрямку іншої. Мета - угадати правильно особистісну психологічну дистанцію і зупинитися так, як зручно спілкуватися тим учасникам, до яких вони підходять. Дистанція фіксується учасниками-спостерігачами. Учасники, які стоять, потім мають можливість переставити тих, хто підійшов.

Обговорення: хто змінив дистанцію - переставив далі або ближче своїх партнерів, із чим це може бути пов'язано, яка в основному дистанція між учасниками, про що вона свідчить, яка дистанція повинна бути між учасниками очної ставки?

Тренер підбиває підсумок, розповідаючи про психологічний смисл фізичної дистанції між людьми в процесі спілкування.

Два наступні заходи спрямовані на актуалізацію чутливості учасників до невербальних проявів і вироблення уміння орієнтуватися в невербальних сигналах брехні в поведінці.

РОЗВИВАЮЧА ВПРАВА «НЕПРАВДА Й ІСТИНА»

Мета вправи: дослідити закономірності невербального спілкування, виявити невербальні прояви брехні і нещирості в показаннях підслідних.

Загальний термін виконання – 25-30 хвилин.

Матеріальне забезпечення: не потрібне.

Хід виконання вправи: група ділиться на 2 підгрупи і кожна готує по 2 дійсних і 2 помилкових твердження. Потім підгрупи обмінюються твердженнями, намагаються угадати, яке з тверджень є дійсним, а яке помилковим.

Обговорення: як можна зрозуміти за невербальними сигналами, чи говорить людина правду, чи бреше; яка роль невербальних сигналів у виявленні брехні і нещирості в показаннях підслідних

В наступних вправах відпрацьовується інший блок умінь - слухання і розуміння інформації в ході контакту.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобули у ході заняття.

Тема № 5: Психологія суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в поліції;

Семінарське заняття: Психологія суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в поліції;

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про психологічний механізм пошукової діяльності.

Кількість годин – 2 години

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки та система суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.
2. Виконавці та учасники оперативно-розшукової діяльності, їх соціальний та правовий захист.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання має починатись з визначення Суб'єкт оперативно-розшукової діяльності можна визначити як спеціально уповноважений орган або підрозділ що, відповідно до визначеного законодавцем функціонального призначення, реалізовує комплексні повноваження щодо застосування спеціальних сил та засобів оперативнорозшукової діяльності з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Виключний перелік оперативних підрозділів визначений ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». До них віднесені підрозділи:

- Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції;
- Державного бюро розслідувань – внутрішньої безпеки, забезпечення

особистої безпеки;

- Служби безпеки України – контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативнотехнічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

- Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативнотехнічними, власної безпеки;

- Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативнотехнічним, власної безпеки), оперативно-розшуковими підрозділами відвідноспеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативнотехнічними;

- управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;

- органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою;

- органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України;

- розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативнотехнічними, власної безпеки;

- Національного антикорупційного бюро України – детективів, оперативнотехнічними, внутрішнього контролю.

Відповідь на друге питання потребує Виконавцем ОРД є гласний або негласний працівник оперативного підрозділу, на якого, відповідно до специфіки службової діяльності, покладено безпосереднє виконання оперативнорозшукової функції. При цьому важливо пам'ятати, що суб'єктом ОРД виступає оперативний підрозділ, якому законодавством надано відповідні права та на якого покладено певні обов'язки. У свою чергу оперативнорозшукова діяльність, як різновид спеціальної юридичної діяльності, реалізовується уповноваженими державою особами, які є безпосередніми виконавцями цієї діяльності.

У світлі вищезгаданої різниці у відомчій належності суб'єктів ОРД певна специфіка притаманна й працівникам зазначених підрозділів, проте вони мають низку спільних характеристик.

Необхідно відзначити, що виконавці ОРД:

- є посадовими особами оперативного підрозділу; - штатними гласними або негласними працівниками оперативного підрозділу;

- відповідно до посадових інструкцій та функціональних обов'язків, їх

робота передбачає реалізацію спеціальних форм та застосування спеціальних методів та засобів ОРД;

- в залежності від змісту інформації, з якою вони мають працювати, їм надається відповідна форма допуску до державної таємниці;

- у своїй діяльності спираються на нормативно-правові акти, що становлять правову основу діяльності правоохоронного органу та оперативного підрозділу, у штатах якого перебуває відповідна особа; - підлягають контролю та нагляду під час виконання покладених на них обов'язків та реалізацією наданих прав.

Процедура надання права на реалізацію оперативно-розшукових функцій залежить від відомчої належності оперативного підрозділу.

Штатним працівником такого підрозділу є особа, яка призначена на посаду в оперативному підрозділі відповідно до наказу уповноваженого керівника.

Тема рефератів:

1. Психологія підозрюваних та обвинувачених
2. Психологія суддів
3. Психологія адвокатів
4. Психологія прокурорів
5. Психологія поліцейських
6. Професійний психологічний відбір

Література:

Основна 3,4,

Допоміжна 1,3,4

Тема № 6: Алгоритми переговорної діяльності працівників поліції у екстремальних умовах

Семінарське заняття: Алгоритми переговорної діяльності працівників поліції у екстремальних умовах;

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про переговорну діяльність в юридичній площині.

Кількість годин – 2 години

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика переговорної діяльності.
2. Психологічне підґрунтя переговорів зі злочинцями.
3. Психологічні особливості переговорів з терористами, які утримують заручників.
4. Психологія особи переговорника та його підготовка.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання потребує визначення що Переговори – це самостійне соціальне вміння, яке не можна зводити ні до процесу співробітництва, ні до процесу боротьби; вони містять у собі обидва

компоненти у їх діалектичній взаємодії. У практиці правоохоронної діяльності переговори – один з ненасильницьких способів боротьби зі злочинністю, заснований на законі, моральності, психології, який у ряді кримінальних ситуацій являє собою діалог зі злочинцями (злочинними організаціями, спільнотами, групами) з метою схиляння їх до відмови від подальшої злочинної діяльності, а також активного сприяння розкриттю і розслідуванню злочинів, розшуку і затримці осіб, що скоїли злочин, усуненню заподіяної шкоди, одержанню оперативної і криміналістично значущої інформації.

Переговори входять у систему скоординованих між собою організаційних заходів і є складовою частиною тактичної операції, що проводиться на підставі чинного законодавства, зі звільнення заручників і затримки злочинців.

Правовою основою переговорів зі злочинцями є також і міжнародно-правові документи. До них належить прийнята Генеральною Асамблеєю ООН резолюція 34/69 від 17 грудня 1979 р., що містить Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Крім правової основи, переговори зі злочинцями мають і моральне підґрунтя. З погляду морального вибору, моральність позиції в переговорах зі злочинцями може бути оцінена однозначно: захист особистості, її життя, здоров'я, недоторканності, культурної та історичної спадщини, середовища, що відповідає нормам людської моралі.

Здійснення переговорної діяльності, як правило, передбачає провадження розвідувальних, випереджувальних, режимних, слідчих, оперативно-бойових і інших дій, об'єднаних загальним керівництвом, системним підходом до рішення задачі, що виникла. У залежності від обставин розрізняють такі види переговорів зі злочинцями: за метою проведення: звільнення заручників, попередження вибухів, підпалів, отруєнь, вилучення викраденої зброї, вибухових і отруйних речовин, бактеріологічних, радіоактивних і інших матеріалів, повернення викрадених культурних та історичних цінностей, дії з припинення опору, попередження масових безладів тощо; за мотивами дій злочинців: політичні, націоналістичні, корисливі, незаконна еміграція, ухилення від переслідування, звільнення з-під варти, помста й ін.

Відповідь на друге питання потребує визначення що Для успішного ведення переговорів варто взяти на озброєння методи (техніку) аргументування, описані П. Міцічем у книзі «Як проводити ділові бесіди»:

1. Фундаментальний метод являє собою пряме звернення до співрозмовника, якого ми знайомимо з основними фактами й відомостями нашої доказової аргументації. Важливу роль тут відіграють цифрові приклади, які стають прекрасним тлом. На відміну від словесних відомостей, цифри виглядають більш переконливо. Це відбувається певною мірою тому, що в даний момент ніхто з присутніх не в змозі їх спростувати.

2. Метод протиріччя заснований на виявленні суперечливості аргументації партнера. По суті, цей метод є оборонним.

3. Метод висновків ґрунтується на точній аргументації, яка поступово, крок за кроком, за допомогою часткових висновків приведе нас до бажаного результату.

4. Метод порівняння має виняткове значення, особливо коли порівняння

підібрані вдало, що додає виступу на переговорах особливої яскравості і сили навіювання.

5. Метод «так, ... але». Часто буває, що співрозмовник наводить добре побудовані аргументи, але вони охоплюють або тільки переваги, або тільки слабкі сторони запропонованої альтернативи. Однак, оскільки рідко трапляється так, що усі говорять тільки «за» чи «проти», легко застосувати метод «так, ... але», що дозволяє розглянути й інші сторони рішення. Ми можемо спокійно погодитися зі співрозмовником, а потім настає так зване «але».

6. Метод «бумерангу» дає можливість використовувати «зброю» співрозмовника проти нього ж самого. Цей метод не має доказової сили, але є дієвим, якщо його застосовувати з неабиякою часткою дотепності. Наприклад, Демосфен, відомий державний афінський діяч і оратор, та афінський полководець Фокіон були запеклими політичними ворогами. Одного разу Демосфен заявив Фокіону: «Якщо афіняни розлютяться, то вони тебе повісять». На що Фокіон відповів: «І тебе, звичайно, теж, як тільки повернуться до розуму».

7. Метод ігнорування. Дуже часто буває, що факт, викладений опонентом, не може бути спростованим, проте його цінність і значення можна з успіхом проігнорувати.

8. Метод видимої підтримки. Дуже ефективний як щодо одного співрозмовника, так і щодо групи. Суть його полягає в тому, що після аргументації опонента йому взагалі не заперечують, а навпаки, приходять на допомогу, наводячи нові докази на користь його аргументів. Пізніше здійснюється контрудар, наприклад: «Ви забули в підтвердження вашої тези привести ще й такі факти.... Але це не допоможе вам, тому що...».

У відповіді на третє запитання акцентується увага на Перш ніж давати психологічну характеристику переговорного процесу, необхідно охарактеризувати злочинців, які при здійсненні злочинів затримують заручників. У вітчизняній і зарубіжній літературі визначено три типи злочинців, що захоплюють заручників:

- 1) самогубець-терорист, що може покінчити з собою;
- 2) психічно хворий, що зважився на злочин через почуття помсти;
- 3) здирик. Основними мотивами здійснення злочинів є:
 - політичні;
 - забезпечення можливої втечі з місць позбавлення волі і місця злочину;
 - корисливі;
 - вирішення сімейного чи виробничого конфлікту.

Психологи встановили, що на найбільш охоче йдуть на переговори особи, що захопили заручників на місці злочину, оскільки вони не мали такого наміру заздалегідь. Особи, які беруть заручників з політичних міркувань, і здирики відрізняються жорстокістю, обачливістю, агресивністю, вони не йдуть на поступки.

На думку директора психологічного відділу департаменту поліції Нью-Йорка доктора Г. Шлоссберга, переговори повинні продовжуватися стільки

часу, скільки буде необхідно, щоб схилити злочинця до звільнення заручників. Час завжди на боці переговорника, при веденні переговорів за допомогою переговорника можливо одержати інформацію про стан злочинців і заручників, умови їхнього утримання, характеристики місць укриття, виграти час для підготовки операції.

Основний принцип – це підтримання постійного контакту з терористами. Г. Шлоссберг брав участь у 400 операціях зі звільнення заручників, серед яких не було жертв. Він запропонував основні принципи ведення переговорів:

- в інтересах терориста треба прагнути до того, щоб не відбулося запеклого зіткнення (він розуміє, що буде вбитий);
- переговори повинен вести представник третьої сторони (не залучати рідних, близьких);
- нічого не варто давати терористу просто так (сигарету, їжу), тільки обмін в інтересах заручників;
- обіцянка, надана терористу, не повинна бути зобов'язуючою (на поступки йти подалу);
- виграйте час (нехай заспокоються пристрасті);
- не можна шукати солідарності й допомоги від заручників (вони можуть допомагати терористам);
- не встановлюйте граничних термінів для терористів;
- ведучи переговори, виявляйте повагу;
- вдягайте цивільний одяг;
- забезпечте собі шлях відступу.

У відповіді на четверте питання зазначити, що Психологічна готовність. Здійснення переговорного процесу зі злочинцями – важка напружена праця. Міжнародна практика виявила особливий стрес – «стрес переговорника» (Hostage Negotiator Stress), що викликається нервовою перевтомою. Відтак необхідна реалізація заходів психологічної підтримки переговорників щодо відновлення їх психічного і фізичного здоров'я. Переговорники як особи, що беруть участь у боротьбі з тероризмом, підлягають правовому і соціальному захисту, на них повинні поширюватись пільги, передбачені законодавством.

Особливість психологічного забезпечення переговорів зі злочинцями в екстремальних умовах полягає в тому, що особи, які ведуть такі переговори, задіюються в складі груп ведення переговорів (ГВП). Останні складаються з керівника переговорників (їх кількість визначається в залежності від особливостей кримінальної ситуації), консультанта-психолога, оперативних працівників, що забезпечують взаємодію групи з іншими підрозділами, котрі беруть участь в операції, перекладачів.

Переговорники підбираються на добровільній основі з урахуванням особистих і професійних якостей з числа співробітників, які володіють умінням переконувати, відрізняються самовладанням, емоційністю, швидкістю реакції, наявністю необхідних інтелектуальних, комунікативних, характерологічних якостей, гуманістичних спонукань. Вони повинні мати достатні знання в галузі психології і педагогіки, отримати спеціальну підготовку.

Тема 7: Конфлікти у злочинному середовищі та їх використання в діяльності, поліції

Семінарське заняття: Конфлікти у злочинному середовищі та їх використання в діяльності, поліції

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про психологічний кабінет у різних структурах.

Кількість годин – 2 години

Навчальні питання:

1. Історичні погляди на конфлікт як суспільне явище.
2. Об'єкт і предмет конфліктології. Галузі конфліктології.
3. Поняття конфлікту та загальні характеристики його проявів. Динаміка конфлікту та його види.
4. Профілактика та попередження конфліктів

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання містить доповідь про **Стародавні часи**. Конфліктами цікавилися вчені вже у глибоку давнину (у філософії стародавнього Сходу та античній філософії). Конфліктологічні ідеї Конфуція (Китай, 551-479 р. до н.е.) розвивалися китайськими мислителями протягом багатьох віків. Конфуцій вважав джерелом конфліктів поділ людей на "благородних людей" (освічених, грамотних, вихованих) та "малих людей" (простолюдинів). Відсутність вихованості та освіти веде у простолюдинів до порушення норм людських стосунків. Для благородних людей підґрунтя стосунків складає порядок, а для малих людей – вигода.

Античні погляди на конфлікт будувалися на основі філософського вчення про протилежності. Античні філософи розглядали конфлікт як найважливіший та необхідний атрибут суспільного життя та розвитку. Так, наприклад, Геракліт (близько 520-460 р. до н.е.) зіткнення та єдність протилежностей вважав всезагальним та універсальним способом розвитку. Особливого інтересу набув у їхніх міркуваннях такий соціальний конфлікт як війна (Геракліт, Платон, Демокрит). Аристотель (384-322 р. до н.е.) звернув увагу на державу як на інструмент примирення людей, тому що за його спостереженнями людина без держави є агресивною і небезпечною.

Середньовіччя. Конфліктологічні ідеї цього періоду малу одну особливість – в основному вони були релігійні за характером (Аврелій Августин, Фома Аквінський). Наприклад, Аврелій Августин (354-430 р. до н.е.) вважав, що йде вічний бій двох царств: божого та земного.

У епоху Відродження Т. Мор, Е. Роттердамський розглядали конфлікт як "пережиток варварських часів".

Новий час та епоха Просвіти (16-18 ст.). Це був час не тільки значного економічного, але й дивовижного культурного підйому європейських країн. Все це створювало передумови до системного підходу у пізнанні навколишнього

світу, в тому числі й конфліктів. Найхарактерніші погляди цього часу на конфлікт містилися у роботах Ф. Бекона, Т. Гобса, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміта та ін. Ф. Бекон одним з перших застосував системний підхід до аналізу причин соціальних конфліктів у країні. Гобс висловлював думку про те, що природнім станом суспільства є "війна всіх проти всіх".

Перша половина 19 ст. Конфліктологічна проблематика знайшла відгуки у працях класиків німецької філософії: Канта, Гегеля, Фейєрбаха. Однією з таких проблем була проблема війни та миру. Цікавими були в цьому плані робота Канта "Про вічний мир" та Гегеля "Про війну як засіб морального очищення народів". Кант вважав конфлікт "позитивним явищем у розвитку суспільства", а Гегель – навпаки, виступав проти нього у суспільному житті.

Друга половина 19 ст. – початок 20 ст. Цей період займає виключне місце у становленні конфліктології як відносно самостійної науки. Це було зумовлено наступними факторами:

1. До цього часу був накопичений достатньо великий об'єм інформації з проблем конфліктів (погляди видатних мислителів минулих часів).

2. Цей період характеризувався надзвичайно сильними соціальними потрясіннями – війнами, економічними кризами, соціальними революціями та ін. Подібні явища вимагали глибокого наукового аналізу, нових теоретичних підходів до дослідження соціальних проблем.

3. У цей період виникає ціле коло нових наук та концепцій, що докорінним чином змінили людські можливості соціального пізнання. Серед них – марксистська філософія (К.Маркс і Ф.Енгельс), соціологія (Конт), психологія (Вундт).

Для розвитку конфліктологічної проблематики дослідниками особливо відмічається значення праць Г. Зіммеля, П. Сорокіна і роботи К. Клаузевиця "Про війну"(у соціології) та праць З. Фрейда і його учнів (у психології)

Відповідь на друге питання потребує визначення що

Предмет конфліктології – загальні закономірності виникнення, розвитку та вирішення конфліктів, а також основні принципи, способи та прийоми управління ними.

У конфліктології сьогодення вже сформувалися певні галузі: це загальна конфліктологія та спеціальна конфліктологія (педагогічна, спортивна, військова та ін.). Предмет загальної конфліктології – природа виникнення та розвитку конфліктної ситуації, вимір ступеня розвитку конфлікту, можливі шляхи цілеспрямованого впливу на конфліктну ситуацію.

Найбільш актуальними напрямками досліджень у сучасній українській конфліктології є: визначення предмету та змісту поняття "конфлікт"; аналіз причин, джерел та умов виникнення конфліктів, їх впливу на рівень організації взаємообумовлених відносин; розробка систем контролю та діагностика розвитку конфліктів і варіантів їх рішення; дослідження прикладних аспектів конфліктів різного типу (спеціальна конфліктологія); вивчення та обробка інформації інших наук стосовно конфліктів з широким використанням математичних моделей і комп'ютерної техніки.

Відповідь на третє питання зазначає що Термін "конфлікт" (від латинського слова "konfliktus" – зіткнення) – у буквальному перекладі означає зіткнення (сторін, сил, думок, ідей тощо).

На сучасному етапі ще не вироблено єдиного підходу до визначення поняття конфлікту, і розбіжності в його розумінні є реальністю сучасних наукових праць. Загалом, на рівні побутової свідомості конфлікт розуміється як спір, сварка, на семантичному рівні – як зіткнення, розбіжність, колізія. Найбільш повне визначення поняття, на думку Г.В. Ложкіна та Н.І.Повякель, надане у Політологічному словнику (1995), за яким, конфлікт – це зіткнення двох або більшої кількості різноспрямованих сил з метою реалізації їх інтересів в умовах протидії.

Основними **ознаками** конфлікту як психологічного феномену є:

1) наявність протиріччя (реального чи уявного, вигаданого), що оцінюється як непереборне і набуває відкритої, демонстративної форми. Таке протиріччя може виникнути власне як функція ситуації, так і бути результатом "зусиль" учасників, їхніх вчинків, поведінки, ставлення один до одного;

2) зміна характеру спілкування в напрямі конфронтації, негативної спрямованості мінімум однієї, а частіше – обох сторін. Відчуваючи взаємну неприязнь і небажання спілкуватись, учасники конфлікту вимушені це робити (через наявність відносин службової залежності чи підпорядкованості, для "збереження" сім'ї тощо), що стимулює ескалацію конфлікту;

3) активність сторін, прагнення до перемоги будь-що, поступове розширення арсеналу використовуваних засобів – осуд, залякування, шантаж, погрози, фізичний вплив та ін.;

4) підвищений емоційний фон, загострення негативних емоцій аж до їх повної безконтрольності.

У відповіді на четверте питання зазначається що Управління конфліктами - процес контролю конфлікту його учасниками або зовнішніми силами (владою, керівником, підприємцем, спеціальними особами тощо). Головне тут – обмеження конфлікту певними рамками, недопущення його ескалації. Коли говорять про управління конфліктом, мається на увазі, що він ще не вирішений, але знаходиться під контролем. Завершення конфлікту – його припинення за допомогою зміни об'єктивних умов: наприклад, співробітників, між якими виник конфлікт, керівник "розводить" у різні відділи; конфліктні відносини між двома працівниками, що виникли на ґрунті претендування на певну посаду, припинилися внаслідок зміни штатного розкладу. Завершення конфлікту не означає його вирішення, оскільки не досягається згода щодо самого предмету.

І, нарешті, вирішення конфлікту – це поєднання двох результуючих: по-перше, усунення або мінімізація проблем, що розділяють сторони, по-друге, - досягнення згоди між учасниками.

У конфліктологічній літературі надається характеристика таким способам вирішення конфліктів:

1) домінування – перемога однієї сторони над іншою завдяки нав'язуванню своєї волі, що може бути здійснене шляхом застосування психологічних і, навіть, фізичних засобів;

2) капітуляція – безумовна поступка іншій стороні;
3) вихід – одна із сторін відмовляється продовжувати участь у конфлікті;
4) інтеграція – знаходиться рішення, яке задовольняє обидві сторони, ніхто нічим не жертвує;

5) компроміс – поступка обох сторін, коли жоден не досягає мети. В принципі, це небажаний результат, але він є найбільш ймовірною можливістю вирішення конфліктів. Схема компромісу така: "я втішаю себе тим, що реально отримую від компромісу, але при цьому я не нехтую інтересами людини, небайдужої мені". Компроміс – дійсно відступ, зміна позиції, але це умовний акт. Учасник не просто переглядає свою позицію, а переглядає її в світлі глобальних інтересів – збереження відносин із іншою стороною.

Окрім зазначених способів вирішення конфліктів, існують і певні технології їх реалізації. Це: силові методи, переговори і участь третьої сторони у вирішенні конфліктів. Розглянемо їх суть.

1. Силові методи – застосування фізичних чи психічних засобів насилля, що обумовлюється:

- труднощами в комунікації сторін, нерозумінням один одного;
- низьким рівнем довіри між сторонами;
- переконаністю, що завдяки боротьбі та насиллю можна досягнути значно більшого, ніж за допомогою інших методів.

2. Переговори – альтернатива силовому методу. Вважається, що урегулювання конфліктів, зокрема, політичних, за допомогою переговорного процесу стало поширеною тенденцією після Карибської кризи 1962 року, коли уникнення гострої політичної кризи було усвідомлено сторонами як спільна мета.

3. Участь третьої сторони – нейтральне і безпристрасне втручання особи, наділеної авторитетом, владою або особливою компетентністю. Розрізняються декілька можливих форм втручання третьої сторони.

1) посередництво - позиція посередника є нейтральною і вона не обов'язково повинна братися до уваги конфліктуючими сторонами;

2) примирення - акцент робиться не стільки на влаштуванні протиріч, скільки на процесі, за допомогою якого конфлікт припиняється;

3) арбітраж - рекомендації є обов'язковими.

Тема рефератів:

1. Психологічна експертиза
2. Психологічні аспекти кримінального процесу
3. Психологічні аспекти цивільного процесу

Література:

Основна 3,4,5,
Допоміжна 4,6

Тема 8: Основи пенітенціарної психології

Семінарське заняття: Основи пенітенціарної психології

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про роботу з засудженими.

Кількість годин – 2 години

Навчальні питання:

1. Психологія засудженого: завдання і умови ресоціалізації.
2. Вплив соціальної ізоляції на особу.
3. Психологічні аспекти організації життєдіяльності засуджених.
4. Психологічні основи ресоціалізації засуджених.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання містить доповідь про **Виправна (пенітенціарна) психологія** — галузь юридичної психології, яка вивчає умови й особливості виправлення і перевиховання правопорушників, переважно у виправно-трудових закладах. Зокрема, ця галузь юридичної психології досліджує інтелектуальні та особистісні властивості правопорушників, процес їхньої адаптації до перебування у виправно-трудових закладах, психічні стани, викликані позбавленням волі, методи і прийоми виховної роботи з цією категорією осіб, формування позитивної установки на виправлення та ін. Виправна (пенітенціарна) психологія вивчає як психологію окремих правопорушників, так і структуру формальних і неформальних груп у місцях позбавлення волі, психологічні феномени і механізми їх виникнення і функціонування. До завдань пенітенціарної психології належать також дослідження ефективності покарання, зміна психіки особистості засудженого в процесі відбуття покарання, формування особливостей його поведінки в умовах табірної і тюремної режимів. У тісній взаємодії з кримінально-виконавчим правом, педагогікою, психологією праці і соціальною психологією виправна психологія розробляє практичні рекомендації щодо ресоціалізації засуджених, засоби і прийоми психологічної корекції особистості правопорушників.

Суттєвою *особливістю виправної психології* є те, що вона має справу з людьми, які скоїли злочин, і ставить завдання їх перевиховання, залучення до соціально корисної трудової діяльності, адаптації до нормального існування після покарання в суспільстві. Відомо, що перевиховувати завжди складніше, адже цей процес пов'язаний з ломкою, певною мірою усталених в особистості поглядів на життя, його цінності і способи досягнення мети.

У відповіді на друге запитання Позбавлення волі має каральну функцію — заподіяння засудженому фізичних і моральних страждань. Заподіяння страждань пов'язане з додержанням вимог режиму, жорстким контролем за поведінкою засудженого, обмеженням особистісних проявів, зміною діяльності. Соціальна ізоляція впливає на психіку засудженого. Слід зазначити, що перебування у місцях позбавлення волі по-різному впливає на засуджених. Так, М. Гернет писав: «Ми далекі від думки, що особливості того чи іншого режиму у тій або іншій в'язниці проходять через психіку кожного ув'язненого завжди і скрізь однаково. Навпаки, ми визнаємо, що сліди у психіці від такого

проходження через неї тюремного режиму дуже різні: в одних вони такі ж глибокі, як глибокі колії від важко навантаженого веза на брудному путівці. В інших ці сліди — лише брижі на річці після пароплава, що пройшов, які швидко зовсім зникають». Існують і такі кримінальні типи, для яких «тюрма—дім рідний».

Соціальна ізоляція покликана змінити особу засудженого, зробити певну корекцію, усунути певні особистісні дефекти. Засуджені з укоріненими соціально-психологічними дефектами мають потребу в жорсткому соціальному контролі, що здійснюється в установах виконання покарань і спрямований на зміну та викорінювання у них соціально-психологічних дефектів. Метою такого контролю є руйнування злочинних потреб, розрив соціально шкідливих зв'язків, ліквідація негативного соціального досвіду, навичок і звичок. У цьому плані позитивний вплив на засудженого справляє режим (точно встановлений порядок життєдіяльності), залучення до праці, виховний вплив, медична і психологічна допомога. Водночас відбування покарання може бути пов'язане з виникненням негативних якостей: відлюдності, жорстокості, негативізму, конформності тощо. Може також виявлятися девіантна (така, що відхиляється від загальноприйнятих норм) поведінка, а засуджені можуть включатися до мікрогруп з негативною спрямованістю.

Відповідь на третє питання Відбування покарання у місцях позбавлення волі пов'язане зі зміною людської поведінки. Соціальна ізоляція негативно впливає на психіку засудженого: загострюються міжособистісні конфлікти, виявляються агресивність і ворожість у відносинах, виникають фрустраційні стани. Суворий побут закладу, система заборон і обмежень, екстремальні умови існування, свавілля міжособистісних спілкувань сприяли формуванню своєрідних регуляторів відносин — звичаїв і традицій злочинної сфери.

Система злочинних поглядів та ідей називається кримінальною ідеологією. Така ідеологія проявляється у субкультурі злочинного світу(сукупності духовних і матеріальних цінностей злочинного елемента) і реалізується через злочинні інститути(«злочинський закон», «общак», «злочинська сходка», «коронування», «стигматизація» та ін.).

Зазначені інститути являють собою стійкі традиції, суспільні встановлення, ритуали, обряди, правила поведінки.

Позбавлення волі пов'язане з новими умовами мікросередовища, де проявляються жорстокі відносини між засудженими, насильство, прагнення до самоствердження. Так, за час ув'язнення відомий «злочин у законі» Іваньков (Япончик) 58 разів порушував режим, 35 разів поміщувався до штрафного ізолятора і карцеру, на два місяці переводився до приміщення камерного типу.

Саме у тюремному житті виникла «злочинська ідея». На перший погляд, «злочинська ідея» — це погано сконструйована ідеологема. Її важко висловити в декількох словах. Злочинний світ сприймає її інтуїтивно, як ідею злочинського братерства, як проголошення справедливості«для своїх» і вираження своєї«правди». При більш докладному дослідженні виявляється, що«злочинська ідея» у певному ступені є послідовною і системною. Вона відображає інтереси і світогляд касти професійних злочинців — злочинців — і становить«коктейль»

декількох принципів, життєвих орієнтирів, етичних норм і відчужень.

У відповіді на четверте питання Важливим елементом ресоціалізації засуджених є комплексна програма їх підготовки до життя на волі. Складовими такої програми виступають: 1) правовий аспект (полягає у правовій регламентації процесу підготовки до звільнення з місць позбавлення волі); 2) психологічний аспект (урахування психологічних особливостей особи засуджених); 3) соціальний аспект (побудова позитивних модулів розв'язання соціальних проблем після звільнення); 4) професійний аспект (можливість одержати спеціальність за допомогою навчання в умовах відбування покарання); 5) освітній аспект (можливість підвищувати свій освітній рівень); 6) медичний аспект (передбачає збереження здоров'я шляхом певних профілактичних заходів); 7) фізкультурно-оздоровчий аспект (можливість займатися фізкультурою і спортом).

Слід зазначити, що у виправних колоніях діють школи з підготовки засуджених до життя на волі, в яких передбачається проведення занять і соціально-психологічних тренінгів (підвищення впевненості у собі, вироблення навичок раціонального розв'язання конфліктних ситуацій, аутогенні тренування, прогресивна релаксація тощо). Фактично йдеться про формування психологічної готовності у засудженого до життя на волі.

Підготовка до життя на волі сприяє успішній соціалізації особи після її звільнення з місць позбавлення волі. Слід зазначити, що фактично кожна третя особа, яка звільнилася з колонії, потребує спеціальної психологічної допомоги. Суспільство здебільшого не бажає «приймати» осіб, які відбули покарання. В осіб, які звільнилися, виникають проблеми соціально-побутового характеру: відсутність житла, роботи, медичного обслуговування та ін.

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 193 с.
2. Загальна психологія : навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. К. : ЦУЛ, 2012. Книга. 296 с
3. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навч. посіб. / І.В. Жданова, П.В. Макаренко, Н.Е. Мілорадова та ін.; за заг. ред. І.В. Жданової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2014. 516с.
4. Юридична психологія : підручник / за заг. редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.
5. Експертизи у судочинстві України [Роз'яснення. Законодавство. Судова практика] / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка та І. В. Гори. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2015. № 5-6. К.: Юрінком Інтер. 510 с.

Допоміжна:

1. Жерж Н. А. Пошуковий портрет злочинця: зарубіжний та вітчизняний досвід. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. №2 (65). С. 172-179.
2. Завойська О. Ю., Мачинська Н. І. Психологічні механізми учинення злочину. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 104-114.
3. Кастарнов Д. Б. Поняття «особа підозрюваного (обвинуваченого)» в кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2014. № 4 С. 15-23.
4. Кощинець В. В. Участь спеціаліста-психолога в юрисдикційному процесі. *Європейські перспективи*. 2014. № 6. С. 117-126.
5. Крикушенко О. Г. Поняття та основний зміст сучасної субкультури засуджених у місцях позбавлення волі. *Форум права*. 2014. №3. С. 155-159.
6. Лук'янчиков Б. Є. Лук'янчиков Є. Д. Законодавче регулювання ідентифікації об'єктів за слідами пам'яті. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №1. С. 88- 93.
7. Марчак В.Я., Черновський О.К. Деякі психологічні особливості судового процесу. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Випуск 559. С. 118-122.
8. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник. К. : Либідь, 2011. 520 с.
9. Михайлишин У.Б. Саморегуляція психічних станів у працівників органів внутрішніх справ Гуманітарний вісник ДВН "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" Вип. 31.К.: Гносис, 2014. С. 107-113.
10. Михайлишин У.Б. Особливості саморегуляції психічних станів працівників органів внутрішніх справ Теоретичні та прикладні проблеми психології: Зб. наук. праць. Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, 2014. Вип. 2 (34). С. 195 – 202.
11. Михайлишин У.Б. Особливості розвитку емоційно - вольової сфери працівників органів внутрішніх справ Теоретичні та прикладні проблеми психології: Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля.- Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, 2014. №.3 (35). – С. 231-241 .
12. Михайлишин У.Б. Прояви професійної деформації працівників міліції Теоретичні та прикладні проблеми психології: Зб. наук. праць. Северодонецьк: Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, 2015. Вип.1 (36). С. 275-286.
13. Михайлишин У.Б. Розвиток професійного стресу у працівників органів внутрішніх справ Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: Матеріали наук.-практ.конф.,

(Харків, 16 квітня 2015 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2015. - С. 43-46.

14. Михайлишин У.Б. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ Теоретичні та прикладні проблеми психології: Зб. наук. праць. - Северодонецк: Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, 2015. Вип.2 (37). С. 260-267.

15. Михайлишин У.Б. До питання формування системи цінностей майбутніх правоохоронців Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: Матеріали наук.-практ.конф., (Харків,5 квітня 2016р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2016. - С. 57-58.

16. Михайлишин У.Б. Мотиваційний компонент психологічної готовності правоохоронців до екстремальної діяльності Вісник національного університету оборони України. Збірник наукових праць. 2019. Вип. 1. (51). – С.93-100.

17. Наказ МВС України від 28.07.2004 року № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України»

18. Соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Н.В. Малиш. Х., 2005. 176 с.